

ISB

Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap

Var ska vi vara, vad ska vi göra och hur ska vi få det att fungera?

- en studie om hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan

Where should we be, what should we do and how should we make it work?

- a study about how the indoor environment functions at after-school centre in collaboration with school

Författare:

Patrik Hedvall
Sussie Söderquist

Handledare:

Laila Niklasson

Examensarbete i lärarutbildningen

Ht 2006

Examinator:

Bosse Jonsson

ISB
Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap

Examensarbete
10 poäng

SAMMANFATTNING

Patrik Hedvall & Sussie Söderquist

Var skall vi vara, vad skall vi göra och hur ska vi få det att fungera?
- en studie om hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan

Where will we be, what will we do and how will we make it work?
- a study about how after-school centre physical indoor environment functions in collaboration with the school

mars 2007

Antal sidor: 46

Denna studie har haft till syfte att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan. Vilken plats har fritidshemmet i dagens integrerade skola? På grund av denna integration med grundskolan som pågått sedan 1980-talet då fritidshemmet flyttade in i skolans lokaler, ville vi undersöka hur förutsättningarna för personal på fritidshem att bedriva pedagogisk verksamhet såg ut. Detta gjorde vi genom intervjuer med fritidspedagoger och skolledare samt observationer av hur den fysiska inomhusmiljön såg ut på ett antal fritidshem. Det vi såg var att fritidshemmets lokaler var väldigt olika utformade. Fritidspedagogerna på skolorna upplevde sin situation på varierande sätt. Vissa var nöjda samtidigt som andra var motsatsen. De ville se en tillbakagång till då fritids hade egna lokaler. Detta hade sin grund i hur mycket ”plats” fritidshemmet fick ta i skolan och i vilken utsträckning de fick nyttja skolans olika lokaler. Vi anser att det är viktigt att man från skolans sida ger fritidshemmet den plats det behöver och har rätt till. För att få en hel och sann bild av barn, deras utveckling, lärande och behov så kan inte den ena verksamheten existera på bekostnad av den andra. Vi skulle vilja betona begreppet samverkan i skolan som handlar om att gemensamt arbeta mot samma mål, då det handlar om *våra* barn i *våra* lokaler.

Nyckelord: fritidshem, skolbarnsomsorg, inomhusmiljö, samverkan

Förord

Nu är vi snart klara med detta vårt sista arbete som lärarstuderande. Vissa bitar har varit tunga och lite ”tråkiga” att ta itu med men vi har lärt oss mycket och det liknar ingenting vi tidigare har givit oss i kast med. Vi vill därför börja med att tacka framförallt våra respondenter som delat med sig till oss av sina erfarenheter, sina tankar och sin tid. Därför till alla fritidspedagoger: Ja, vi såg er och vi hörde vad ni sa! Ni är otroligt viktiga för våra barn. Tack för vad ni gör i ert arbete och för att ni ville hjälpa oss att ro iland denna uppsats! Ett stort tack också till vår handledare Laila som genom hela resan har varit så oerhört positiv till vad vi hållit på med. Vi tackar också våra närmaste som väl aldrig tvivlat på att det skulle bli ett färdigt resultat. Det tvivlet har vi skött så bra själva. Vi slutar väl helt enkelt med att tacka varandra, när en av oss varit trött så har den andra tuffat på och tvärtom. Det känns som att vi under den här hösten har haft ett givande lagarbete.

Västerås mars 2007

Patrik Hedvall
Sussie Söderquist

Innehållsförteckning

1. INLEDNING	6
1.1 BAKGRUND	6
1.2 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	7
1.3 DEFINITION AV BEGREPP	7
1.4 AVGRÄNSNINGAR	7
2. FRITIDSHEMMET	9
2.1 FRITIDSHEMMETS FRAMVÄXT	9
2.2 FRITIDSHEMMETS UPPDRAG	10
STYRDOKUMENT	10
SKOLLEDARENS UPPDRAG	12
ARBETSSKYDDSSTYRELSENS FÖRFATTNINGSSAMLING	12
2.3 INTEGRATION MED SKOLAN	12
2.4 SAMMANFATTNING	13
3. LITTERATUR	15
3.1 MILJÖPSYKOLOGI	15
3.2 MÖJLIGHETERNAS RUM	16
3.3 SAMMANFATTNING	17
4. METOD	18
4.1 FÖRFÖRSTÅELSE	18
4.2 URVAL	18
4.3. DATAINSAMLINGSMETODER	19
4.4 PROCEDUR	20
4.5 FORSKNINGSETISK HÄNSYN	21
4.6 TILLFÖRLITLIGHET	22
RELIABILITET, VALIDITET OCH GENERALISERBARHET	22
5. REDOVISNING AV RESULTAT	24
5.1 OBSERVATIONER	24
5.2 INTERVJUER MED FRITIDSPEDAGOGER	27
5.3 INTERVJUER MED SKOLLEDARE	32
5.4 SAMMANFATTNING	33
6. DISKUSSION	35
6.1 VILKEN MILJÖ ÄR DET FRITIDSPEDAGOGERNA HAR I UPPDRAG ATT SKAPA UTIFRÅN STYRDOKUMENT OCH FORSKNING OM INOMHUSMILJÖNS BETYDELSE?	35

6.2 VILKEN SYN HAR FRITIDSPEDAGOGERNA PÅ FRITIDSHEMMETS INOMHUSMILJÖ?	37
6.3 VILKA OLIKA INOMHUSMILJÖER HAR VI SETT PÅ FRITIDSHEMMEN?	39
6.4 PRAKTISK RELEVANS FÖR VÅR PROFESSION	40
6.5 VIDARE FORSKNING	41
6.6 AVSLUTANDE SAMMANFATTNING	41
<u>LITTERATURREFERENSER</u>	43
<u>BILAGA 1 - MISSIVBREV</u>	45
<u>BILAGA 2 - INTERVJUUNDERLAG</u>	46
<u>BILAGA 3 - OBSERVATIONSSCHEMA</u>	47

1. Inledning

1.1 Bakgrund

I Sverige är nära 330 000 barn inskrivna i någon form av skolbarnsomsorg. De allra flesta av dessa barn tillbringar en stor del av dygnets timmar på fritidshemmet, en mindre del går efter skoldagens slut till ett familjedaghem, detta enligt *Beskrivande data* (2005). Idag är det vanligast att fritidshemmet är integrerat med skolan och därför har gemensam rektor och gemensam ledning. Något som naturligtvis också leder till att man har gemensamma lokaler, på gott och ont. I dessa lokaler finns också personal som fritidspedagoger, förskolelärare och barnskötare. I statistiken talar man då om årsarbetare, dvs. antalet anställda omräknat till heltidstjänstgöring. Årsarbetare inom fritidshemmet är knappt 18 000 vilket innebär att i praktiken är de fler, då många arbetar deltid. Man kan alltså med fog påstå att 350 000 människor dagligen är i fritidshemmets miljö och lokaler något som naturligtvis påverkar dem på olika sätt. Miljön och den omgivning vi vistas i har stor betydelse för hur vi mår och utvecklas, det gäller alla, stora som små.

Inom miljöpsykologin menar Björklid (2005) att miljön är en mycket viktig del i barns utveckling. Man ser där miljön utifrån flera perspektiv som omfattar fler discipliner och forskningsområden och miljön ses utifrån en helhet. Dessutom betonas samspelet mellan individ och miljö. Människor påverkar och påverkas av sin miljö. Den anger förutsättningar och bestämmer gränser men är också ett forum för utveckling genom att man utforskar, prövar och förändrar den. Miljön man vistas i upplevs inte på samma sätt av alla individer utan var och en skapar sig en egen uppfattning om och utbyte av sin omvärld.

Efter att ha studerat på lärarprogrammet under tre år med inriktning mot förskola, förskoleklass, fritidshem och grundskolans tidigare år, tycker vi att framförallt begreppet fritidshem för en tynande tillvaro i lärarprogrammet. Efter utbildningen ska vi vara behöriga och ha kompetens för att arbeta övergripande inom skolan där fritidshemmet också ingår. Tyvärr känner vi att vi fått för lite kunskaper med oss under vår studietid. Av den anledningen ville vi nu under vår sista termin och i vårt examensarbete fokusera på just fritidshemmet. För många av barnen vi kommer att möta är fritidshemmet också väldigt viktigt. De tillbringar lika många timmar där som i klassrummet under själva skoltiden, vissa kanske till och med fler. Vi har också känt oss utmanade av att det inte finns så mycket tidigare forskning att tillgå. Om man gör en jämförelse med exempelvis dyslexi så är mängden försvinnande liten. Förklaringen till det är att fritidshemmet och fritidspedagogen är förhållandevis unga, både som företeelse och yrkesroll. Det handlar inte heller om ett universellt ”problem” utan fritidshemmet som vi ser det är något som är specifikt för de nordiska länderna. På andra håll i världen har de löst det på olika sätt utifrån sina betingelser.

Från första början valde vi att titta på fritidspedagogens yrkesroll i integrerad skola men lämnade den tanken rätt snart. Vi upptäckte att det mesta av den forskning som finns handlar om just det förhållandet och vi ville gärna hitta något att undersöka som inte blivit undersökt i samma utsträckning tidigare. Bland annat har både Calander (1999) och Skolverket (1999) undersökt samverkan mellan skolan och fritidshemmet, hur fritidspedagogens yrkesroll yttrar sig i dagens integrerade skola. Med hjälp av Torstenson-Ed & Johansson (2000) hittade vi då det vi sökte. De skriver om att det inte finns många studier om fritidshemmets lokaler. ”Lokaler beskrivs ofta pliktskyldigt i början av en studie men problematiseras inte så ofta” (sid. 54). I våra styrdokument, *skollagen*, *Lpo 94* och *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem 1999:2* kan man också läsa att lokaler och miljö är viktigt för fritidshemmets pedagogiska kvalitet. Därför valde vi att göra en ansats mot det ämnet i vårt examensarbete.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med vår studie var att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan.

Vi ville studera fritidshemmets uppdrag gällande lokaler och inredning och se hur styrdokument, reglerna och forskningen förhöll sig till verkligheten. De frågeställningar vi valde att arbeta med är följande:

- Vilken miljö är det fritidspedagogerna har i uppdrag att skapa utifrån styrdokument och forskning om inomhusmiljöns betydelse?
- Vilken syn har fritidspedagogerna på fritidshemmets inomhusmiljö?
- Vilka olika inomhusmiljöer har vi sett på fritidshemmen?

1.3 Definition av begrepp

Vi har i vårt arbete använt oss av en del begrepp som det kan finnas fog för att definiera lite tydligare, så att det inte råder någon tvekan om vad eller vilken verksamhet vi haft för avsikt att studera.

Skolbarnsomsorg

Skolbarnsomsorg är den samlade beteckningen för verksamhet som vänder sig till både inskrivna och inte inskrivna skolbarn upp till och med tolv års ålder. Verksamhet bedrivs under den skolfria dagen och under lov i form av fritidshem, familjedaghem och öppen fritidsverksamhet.

Fritidshem

I fritidshemmet är barnen inskrivna upp till och med tolv år och där bedrivs en pedagogisk gruppverksamhet. Fritidshemmet kan vara både en fristående verksamhet eller var integrerad med förskoleklassen och den obligatoriska skolan.

Fritidspedagog

Med fritidspedagog menar vi *högskoleutbildad* personal som arbetar på fritidshemmet och ansvarar för barnomsorg och pedagogisk verksamhet. Vi menar då den ”gamla” fritidspedagogutbildningen eller den nya lärarutbildningen med inriktning mot tidigare åldrar.

1.4 Avgränsningar

Vår utgångspunkt för examensarbetet har hela tiden varit fritidshemmet. Vi ville göra en studie där vi på något vis undersökte fritidsverksamheten. Trots att det råder en förhållandevis stor brist på litteratur och annan tidigare forskning så ville vi ändå avgränsa vår utgångspunkt rejält. För att arbetet skulle bli mer kvalitativt och kärnfullt önskade vi fördjupa oss i något problem eller fenomen inom fritidshemmet. Efter inspiration av Torstenson-Ed & Johansson (2000) fann vi en avgränsning vi båda tyckte var intressant. De menar att miljön och lokaler sällan belyses i studier om fritidshemmet. Genom att avgränsa oss till att undersöka fritidshemmets lokaler och miljö kände vi att vi kunde gå betydligt djupare i ämnet samt hålla en tydligare röd tråd arbetet igenom.

Ytterligare avgränsningar som vi valt är att endast studera den fysiska miljön, d.v.s. lokalerna och inredningen. Förutom att endast belysa den fysiska miljön så ville vi precisera oss till

inomhusmiljön. Detta för att studien skulle bli ytterligare avgränsad och därmed också mer kvalitativ.

2. Fritidshemmet

För att få en uppfattning om vad vi har för typ av fritidshem i Sverige och hur utvecklingen har varit över tid, ges här en historisk sammanfattning utifrån Johansson (1985) som har skrivit om vägen från arbetsstuga till fritidshem. Från 1980-talet och framåt är däremot definitionen av vad ett fritidshem är från *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem 1999:2*. Vi kommer också att redovisa fritidshemmets uppdrag utifrån det styrdokument som fritidshemmet har att följa, nämligen Lpo 94 samt allmänna råd med kommentarer. Vidare presenteras hur och när fritidshemmet integrerades med skolan samt hur denna samverkan kan se ut.

2.1 Fritidshemmets framväxt

Arbetsstugorna startades i Stockholmsområdet av Anna Hierta-Retzius år 1887. Det främsta målet för arbetsstugornas verksamhet var tillsynen av de allra fattigaste barnen. Att få komma till arbetsstugan skulle bli en motvikt till dagdriveri och sysslolöshet som ansågs vara början på resan utför. Man ville få bukt med barntiggeriet. Den första stugan startades upp i Adolf Fredriks församling av stiftelsen Lars Hiertas Minne. Man ville ge barn en hantverksutbildning och ett kunnande som i framtiden kunde leda till en yrkesverksamhet och självförsörjande. Barnen som gick till arbetsstugorna var mellan 7-9 år gamla. Själva verksamheten sköttes av församlingar i deras egna lokaler eller så gavs hyresbidrag. Till arbetsstugorna kunde barnen komma ett par timmar varannan dag, antingen på förmiddagen eller på kvällen beroende på skolans arbetstider. Pojkar och flickor kom olika dagar då det ansågs att deras verksamheter var så olika att de inte kunde bedrivas vid samma tidpunkt. Det var föräldrarnas fattigdom som styrde urvalet för vilka barn som skulle få komma till arbetsstugan. Verksamheten var avgiftsfri och barnen serverades ett mål mat. På arbetsstugan fanns både utbildad och outbildad personal. De utbildade var folk- & småskollärare, hushållslärare, yrkeslärare och hantverkare. Den utbildade personalen bestod ofta av flickor från finare familjer som ville göra en insats för de sämre lottade. Det kanske ska tilläggas att arbetsstugor också fanns på andra ställen i Sverige men de var flest till antalet i Stockholm och dokumentationen därifrån är också den mest fullödiga. Det är utifrån denna dokumentation Johansson (1985) har gjort sin sammanställning. Samtidigt fanns det en parallellverksamhet till arbetsstugorna, det var barnavärnet som bedrev omsorgsverksamhet för de yngre barnen.

1930 överlämnade folkskoledirektionen tillsynen av arbetsstugorna till barnavårdsnämnden. Barnavärn och arbetsstugor slogs då ihop och bytte namn till eftermiddagshem. Nu var det inte längre fattigdom som styrde urvalet av barn. Institutionernas uppgift var istället att vara ett stöd till hemuppfostran. Enligt Johansson (1985) var det alltså barn med olämpliga och dåliga hemmiljöer som fick komma till eftermiddagshemmet till en början. Så småningom övergick verksamheten till att erbjuda tillsyn för yngre skolbarn vars föräldrar förvärvsarbetade. År 1941 började man även att ta ut avgift för att barnen skulle få vara där. Verksamheten hade också övergått till att vara öppen för alla varje dag istället för att pojkar respektive flickor kom varannan dag som hade varit fallet med arbetsstugorna.

Vidare berättar Johansson (1985) att eftermiddagshemmen var öppna från det att skolan slutade till kl. 18.00 på kvällarna. Personalen på eftermiddagshemmen var utbildade på något sätt. Där fanns förskolelärare, yrkeslärare eller personer med en hantverksutbildning. Personalen fick det vi idag kallar kompetensutveckling eftersom man ansåg det vara viktigt att undervisningen i eftermiddagshemmen inte på något sätt skulle vara skolan underlägsen. Eftermiddagshemmen var lokaliserade till samma byggnader som barnträdgårdar och daghem. De fanns alltså inte i direkt anslutning till skolorna. Verksamheten blev också mer inriktad

mot läxläsning eller mer fria aktiviteter. Framförallt läxläsningen tog mer och mer tid i anspråk för barn och personal på eftermiddagshemmen, något som personalen där inte ansåg vara så viktigt i motsats till skolans lärare. Det var alltså rätt naturligt att det uppstod gnissel i maskineriet mellan skola och eftermiddagshem.

På 1950-talet fanns i Sverige inte längre någon fattigdom utan snarare ett växande välstånd där allt fler började förvärvsarbeta. Eftermiddagshemmen vände sig främst till barn i årskurserna 1-4. Behovet av tillsyn även på morgonen ökade då skoldagen blev kortare. Personalens utbildning var något man inte var riktigt nöjd med men det fanns ingen annan utbildning än förskolelärarens att tillgå. I början på 1960-talet har eftermiddagshemmen bytt namn till fritidshem. Innehållet i verksamheten skulle främst bestå av fritt skapande och andra utvecklande aktiviteter i en hemliknande miljö. Fritidshemmen skulle i ett nära samarbete med hem och skola hjälpa till att fostra barnen till goda samhällsmedborgare. En förskolelärare var ledare för varje avdelning men det bästa var om det fanns idrottsledare, slöjdlärare och konsthantverkare till hjälp. På 1960-talet ökade också kraven från alltför yrkesarbetande kvinnor om en utökad barnomsorg enligt Johansson (1985). Därför startades 1964 den första fritidspedagogutbildningen, en försöksutbildning i Norrköping. Till en början lokaliserades utbildningen till yrkesskolorna. Dels för att man ansåg det vara svårt att rekrytera sökande till utbildningen och att det skulle vara svårt att hitta praktikplatser men också för att den inte fick konkurrera om sökande till andra lärarutbildningar eller ”ta” praktikplatser från dessa. Vid högskolereformen 1977 blev fritidspedagogutbildningen en lika självständig utbildning som övriga lärarutbildningar.

Enligt *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem* (1999) var verksamhetens uppgift på 1980-talet att vara ett komplement till hemmet och till barnens övriga sociala och kulturella miljö. Man skulle där förena en god pedagogisk verksamhet och god omsorg. Organisationen anpassades till det efterfrågade behovet från familjerna men arbetssätt och innehåll byggde på barnens behov, intressen och utveckling.

2.2 Fritidshemmets uppdrag

Enligt *Beskrivande data om förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning 2005* (2005) skall en fritidshemsplats enligt skollagen erbjudas en familj så nära hemmet som möjligt och utan oskäligt dröjsmål, dvs. inom tre till fyra månader. Skollagen preciserar också de kvalitetskrav som finns angående barngruppens sammansättning och storlek, fritidshemmets lokaler och dess personal. Under 1990-talet gick utbyggnaden av fritidshemmen mycket snabbt och sedan 1990 har antalet barn på fritidshemmen tredubblats. Hösten 2004 var 74 % av alla 6-9 åringar inskrivna på fritidshemmet. Andelen 10-12 åringar var 10 %.

Styrdokument

1996 överfördes ansvaret för skolbarnsomsorgen från socialstyrelsen till utbildningsdepartementet. Läroplanen för den obligatoriska skolan, *LPO 94*, gäller nu också för fritidshemmet. Där nämns vikten av en helhetssyn på barn och barns utveckling och lärande. I det aktiva lärandet är skapande arbete och lek viktiga delar och ”skolan skall sträva efter att erbjuda alla elever daglig fysisk aktivitet inom ramen för hela skoldagen” (sid.5). En förutsättning för detta är att miljön både inomhus och utomhus är ändamålsenlig. Det gäller att både skolan och fritidshemmet har en god miljö för skapande och lärande. Alla som arbetar i skolan skall också uppmuntra elevernas vilja att ta ansvar för den fysiska skolmiljön samt göra dem uppmärksamma på att de också har ett inflytande över miljön och har en möjlighet att påverka.

Enligt skollagen 1 § ska läroplanerna gälla för det obligatoriska skolväsendet men tillämpas inom fritidshemmet. Som ett komplement till fritidshemmets verksamhet finns då *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem* att tillgå. I de allmänna råden rekommenderas tillämpning av skollagen och i de efterföljande kommentarerna förtydligas råden.

I skollagen 2 a kap. 3 § kan man läsa att fritidshemmets uppgift är att vara ett komplement till skolan och erbjuda barn stöd i utvecklingen och en meningsfull fritid i ändamålsenliga lokaler. Enligt de allmänna råden är fritidshemmets uppgift då att förena omvårdnad och omsorg med god pedagogisk verksamhet som en helhet och att denna verksamhet bör utgå från barnens egna intressen och erfarenheter samt anpassas till barns olika förutsättningar. I kommentarerna till de allmänna råden står det då fortsättningsvis att eftersom verksamheten på fritidshemmet pågår under den skolfria tiden av dagen, s.k. fritidstid, finns möjlighet att erbjuda andra aktiviteter än i skolan. Verksamheten blir mer inriktad på barnens allmänna välbefinnande och på barngruppen och dess sociala liv, att skapa förutsättningar för barn att utveckla självkänsla och identitet i samspel med andra. Det betonas också att lek, skapande verksamhet, temainriktat arbetssätt samt barnens egna utforskanden är och har varit viktiga inslag i fritidshemmets pedagogiska verksamhet. Av största vikt är att ha ett helhetsperspektiv på barns utveckling och lärande.

I krav på verksamheten 2 a kap. 3 § skollagen står det att personalen ska ha sådan utbildning och kompetens att barnens behov av omsorg och en god pedagogisk verksamhet kan tillgodoses. De allmänna råden säger då "...bör kommunen eftersträva att personalen i fritidshemmet har en barn- och ungdomspedagogisk högskoleutbildning med inriktning mot den åldersgrupp den pedagogiska verksamheten avser" (sid.27). I kommentarerna står det att kompetens är en kvalitetsfaktor men lika viktigt är personaltätheten. Personaltätheten ska dock inte bara bestämmas utifrån antal barn utan man måste också väga in andra faktorer såsom barnens ålder, behov av särskilt stöd, personalens kompetens och lokalernas utformning. I samma kapitel i skollagen kan man också läsa att barngruppen ska ha en lämplig sammansättning och storlek. *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem* säger:

För att uppnå en lämplig sammansättning och storlek av en barngrupp bör hänsyn tas till faktorer som barnens ålder, kön, sociala och kulturella bakgrund liksom till barn i behov av särskilt stöd. Hänsyn bör även tas till faktorer som personaltäthet, personalens kompetens, lokalernas utformning samt utemiljöns förutsättningar (sid.29).

Kommentarerna säger att eftersom fritidshemmets verksamhet bygger på att barn socialiseras och utvecklas i grupp så har gruppens sammansättning och storlek betydelse i fritidshemmets pedagogiska verksamhet. Hänsyn måste tas till ovannämnda faktorer för att skapa ett bra klimat.

Vidare står det i skollagen 2 a kap. 3 § om lokaler och miljö att lokalerna ska vara ändamålsenliga. Enligt de allmänna råden innebär det att "Lokalernas storlek och utformning, miljöfaktorer som luft, ljud och ljus samt val av material bör vara sådana att fritidshemmet kan bedriva en god pedagogisk verksamhet" (sid.30). För barnen bör det också finnas utrymmen för vila eller lugnare aktiviteter. I en integrerad verksamhet bör både skolans och fritidshemmets behov av att använda lokalerna väga lika tungt. Det är också viktigt att miljön är trygg och säker. Kommentarerna till dessa råd gör gällande att det oftast är skolans ord och behov som väger tyngst i en integrerad verksamhet. Särskilt konfliktfyllt kan det bli i en verksamhet där så att säga skolverksamheten var först på plan. I sådana fall är det viktigt att

utarbete en plan och policy över hur lokalerna ska användas. Det är skolledarens sak att se till att denna policy efterlevs.

Skolledarens uppdrag

Enligt *LPO 94* är en rektor pedagogisk ledare och chef för lärare och övrig personal på skolan. Skolledare/rektor har det övergripande ansvaret för skolans verksamhet och det står om arbetsmiljön att den för elevernas del ska vara utformad så att de får tillgång till handledning och läromedel av god kvalitet. Personalen har en arbetsmiljölag att tillgå och som skolledaren också ska följa. (1977:1160) Där står det att arbetsmiljön ska vara lämplig ur såväl fysisk som psykisk och social aspekt. Dessa lagar omfattar barnen så länge de är elever under skoltid, alltså inte under fritidshemstiden.

Arbetskyddsstyrelsens författningssamling

I *Arbetskyddsstyrelsens författningssamling för förskola och fritidshem* (1993) finns riktlinjer och regler för hur en arbetsplats ska utformas. Bland annat står det att "tillräckliga utrymmen skall finnas för verksamheten och för den utrustning och det material som behövs för denna" (sid.3). Vidare så står där skrivet att lokalerna ska vara anpassade till arbete med barn. Några konkreta regler på vad som är tillräckliga utrymmen eller hur lokalerna ska vara anpassade för arbete med barn finns ej.

Vidare så finns där flera säkerhetsföreskrifter. Bland annat när det gäller köksarbete där det finns risk för brand och risk för tunga lyft i och med matleveranser. För personalen på fritidshemmen ska det finnas: klädutrymme, toalett, matutrymme, duschutrymme samt viloplats. Vad det gäller ljud så rekommenderas ett ljudabsorberande tak.

2.3 Integration med skolan

I *Svenska Akademiens Ordlista* (1998) står det att ordet integrera betyder förena el. sammanföra till en helhet; samordna. Ordet samverkan som också ofta används när man pratar om fritidshem och skola som en helhet finns däremot inte som ett självständigt ord. Samverka kan man däremot härleda till ordet samarbeta som betyder att man arbetar med någon för ett gemensamt syfte.

Björklid (2005) menar att integrationen mellan skola och fritidshem har inneburit ett möte mellan två olika kulturer och detta möte har påverkat såväl arbetsorganisation och arbetsätt likväl som rumsliga strukturer. Lokalerna påverkar i hög grad möjligheterna att förverkliga det som står i läroplanerna. En viktig anledning till att de båda verksamheterna har integrerats är effektiviseringen av användning och kostnader. Hansen (1999) nämner tre olika motiv till fritidshemmets integration med skolan: de pedagogiska, de organisatoriska och de ekonomiska. På 1980- talet hade vi högkonjunktur i Sverige och i utredningen om skolans inre arbete var det då de pedagogiska motiven och vinsterna som styrde. Successivt har fokus sedan övergått till de organisatoriska och ekonomiska motiven i takt med att Sverige fått en alltmer ansträngd ekonomi. Nu handlar det mer om rationaliseringar och besparingar.

Gummesson, Flising, Qvarsell och Wener (1992) menar att eftersom skolan och fritidshemmet ofta har en lokalmässig samverkan krävs det att miljön är lämplig för båda verksamheterna. Ofta är lokalerna tillräckligt stora för skolan men när det gäller barnomsorgen så krävs större ytor. De anser bland annat att sex- sjuåringar behöver mer utrymme för rörelse och lek. Vidare skriver de också att barnen behöver, enskilt eller i grupp, kunna dra sig undan för att bearbeta viktiga erfarenheter.

Enligt Gummesson m.fl. (1992) är de flesta skolor som är i bruk byggda på 60-70 talet. Då beräknades klassrummets storlek utifrån antalet skolbänkar. Varje barn på lågstadiet beräknades totalt disponera 4 m². Klassrummen utformades med tanke på att barnen skulle sitta i sina bänkar och arbeta. De statliga normer som fram till 80-talet styrde lokalanvändning och ytstorlek var betydligt generösare för förskola och fritidshem än för skolan. Lokalerna för fritidshemmen har ofta stått modell för samverkansskolorna. Gummesson m.fl. (1992) menar att en stor fördel med integrationen är att man genom sammanslagning och gemensamt resursutnyttjande kan få tillgång till mer omfattande resurser, exempelvis lokaler, material och personal. Vidare skriver de att barnen framför allt under skoltid har fått en betydligt bättre lokalsituation i och med integrationen med fritidshemmet. De får tillgång till flera rum och andra miljöer, skapande verksamhet och lek.

Gummesson m.fl. (1992) menar dessvärre att samverkan sällan sker på lika villkor. De skriver att fritidshemmen ofta måste rätta sig efter skolans synsätt. Exempel på detta är slöjdsalar och gymnastiksalarna. Slöjdsalar är ofta anpassade efter lärarledd undervisning med bänkar på rad. Detta passar inte alltid fritidshemsverksamheten, där man vill arbeta i grupper och ge utrymme för lite större projekt. Gymnastiksalarna är ofta väldigt låsta till gymnastikundervisning. För barnens egna lekar utan övervakning från en vuxen kan gymnastiksalen kännas ödslig och resursfattig.

Calander (1999) önskar skilja fritidshemmet och skolan åt. Han menar att fritidspedagogerna och fritidshemmet har förlorat mycket i och med integrationen med skolan. Fritidspedagogrollen har gått till att bli en hjälplärares roll. Till stor del integrerades de båda verksamheterna av ekonomiska skäl och det har slagit hårt på barnomsorgen. Verksamheten på fritidshemmet har även den tagit stryk. Samtidigt som fritidspersonalen ska försöka arbeta och utveckla den egna verksamheten så ska de också bidra med stödinsatser i skolan. Detta ser Calander som ohållbart och menar att skolan och fritidshemmet bör skiljas åt för att verksamheten ska bli bra för barnen.

2.4 Sammanfattning

Fritidshemmets verksamhet grundlades i Stockholm i slutet av 1880-talet av Anna Hierta Retzius som då startade upp det som kallades för arbetsstugor. Arbetsstugorna riktades mot de allra fattigaste barnen och verksamheten var avgiftsfri. I verksamheten fanns både utbildad och outbildad personal. Lokalmässigt var de placerade utanför skolan, ofta i en församlings egna lokaler. På 1930-talet hade verksamheten övergått till ett stöd för hemuppfostran åt de barn som levde i olämpliga hemmiljöer. Nu kallades det för eftermiddagshem, en verksamhet som var avgiftsfri fram till år 1941. Den personal som verkade i eftermiddagshemmen hade någon form av utbildning. Fortfarande var de ur lokalsynpunkt inte integrerade i skolan.

Fritidshem började verksamheten kallas under 1960-talet då man också startade upp en ny utbildning, i Norrköping, till fritidspedagog. Fritidshemmet skulle nu vara ett komplement till hemmet samt barnens övriga sociala och kulturella miljö. År 1996 tog utbildningsdepartementet över ansvaret för fritidshemsverksamheten från socialstyrelsen. Numera tillämpar man läroplanen för det obligatoriska skolväsendet, *LPO 94*. I *Allmänna råden med kommentarer för fritidshem* rekommenderas hur skollagen ska tillämpas. Enligt skollagen är idag fritidshemmet ett komplement till skolan och skall förena omvårdnad och omsorg med god pedagogisk verksamhet. Om lokalerna kan man läsa att dessa ska vara ändamålsenliga så att man kan bedriva en god pedagogisk verksamhet i dem. I denna samverkan mellan fritidshem och skola måste också en policy utarbetas om hur lokalerna ska brukas. Detta är en del i skolledarens uppdrag. Skolledaren har också ett övergripande ansvar

för skolans hela verksamhet där fritidshemmet ingår. *Arbetskyddsstyrelsens författningssamling* handlar bl.a. om hur lokalerna ska utformas för verksamhet med barn. Den innehåller också flera säkerhetsföreskrifter.

Fritidshemmets integration med skolan började under 1980-talet och har pågått sedan dess. Detta har inneburit vissa svårigheter då det varit två helt olika verksamheter som ska samspela och enas om utrymmet. Från början var integrationen en pedagogisk tanke som på senare tid gått över till att handla om effektivisering av användning och kostnader. Vinnare i denna integration tycks vara skolan som kunnat utvidga och utveckla sin verksamhet. Tillgång till lokaler och material har ökat samtidigt som fritidshemmets verksamhet har krympt. Skolans lokaler är inte heller anpassade för fritidshemmets verksamhet. Fritidspedagogernas yrkesroll har samtidigt förskjutits åt att bli en hjälplärares roll i skolan.

3. Litteratur

Fritidsverksamheten är en del av den miljö som barn vistas i under en stor del av dagen. Det finns ett antal perspektiv och synsätt på hur den miljö man vistas i påverkar barn och hur de utvecklas i den. I detta kapitel presenteras begreppet *miljöpsykologi* som uppkom ur en reaktion på den traditionella psykologin. Man hade tidigare inte tillräckligt uppmärksammat den fysiska miljöns betydelse. För ytterligare perspektiv tar vi också upp begreppet *möjligheternas rum* samt paret Dunns och Loris Malaguzzis tankar om miljöns betydelse för barns kunskapsinhämtning och utveckling

3.1 Miljöpsykologi

Björklid (2005) skriver om att inom miljöpsykologin ser man omgivningen utifrån flera perspektiv. Man omfattar flera olika discipliner och forskningsområden, bl.a. samhällsplanering, arkitektur, kulturgeografi, pedagogik, psykologi, sociologi, antropologi och biologi. I miljöpsykologin lägger man även tonvikt vid den fysiska miljöns kulturella, sociala och samhälleliga förutsättningar för utveckling.

Vidare menar Björklid (2005) att samspelet mellan individ och miljö är något miljöpsykologin betonar. Människor påverkar och påverkas av sin miljö. Den anger förutsättningar och bestämmer gränser men är också ett forum för utveckling genom att man utforskar, prövar och förändrar den. Miljön upplevs inte på samma sätt av alla individer utan var och en skapar sig en egen uppfattning och utbyte av sin omvärld.

En fysisk miljö speglar ett symboliskt budskap. Den berättar om man är välkommen eller inte. Var man kan vara och var man inte bör vara. Ett exempel på detta är barn med funktionshinder. Miljöer med bristande tillgänglighet talar om att rummet är till för dem utan funktionshinder. På detta sätt kommunicerar de fysiska miljöerna ett budskap som innesluter eller utesluter vissa grupper av individer. Enligt Björklid (2005) är det således viktigt att inreda rummen på ett varmt och välkomnande vis, för så många som möjligt. Andra aspekter miljöpsykologin belyser är de olika sätt man uppfattar ett rum på. Barn upplever, utforskar och upptäcker den omgivande miljön med alla sina sinnen. Att hoppa, klättra, krypa, springa, gömma sig mm. ger också det individuella bilden av rummet.

Björklid (2005) anser vidare att läge, byggnadsstandard, arkitektonisk stil, underhåll, inredning, utsmyckning mm ger signaler som berättar hur man bör och kan förhålla sig till miljön. I skolor som har fått förfalla blir eleverna osäkra på vem som bestämmer. Klotter och annan vandalisering kan bidra till en misstro till personalen som kan leda till vidare förstörelse av den fysiska miljön.

I miljöpsykologin tar man också upp vikten av det estetiska i miljön. I skolan har man prioriterat de funktionella och intellektuella kraven på omgivningen. Det estetiska ser man ofta som en bonus, något extra utöver det vanliga. Björklid (2005) skriver att den estetiska miljön med sina visuella, akustiska, lukt- och kinestetiska egenskaper har betydelse för välmående och för koncentrationsförmågan. Genom att utforma en miljö med harmoni, lugn och ordning stöttar man samma egenskaper hos barnen. Vidare skriver hon att man inom arkitekturhistorien ofta prioriterat antingen det funktionella eller det estetiska. De konstnärligt lagda tillfredsställs till högre grad av nyheter och blir uttråkade av typiska och bekanta miljöer. Lektjän menar hon har å andra sidan ett stort behov av både typiska och bekanta miljöer. Extrem arkitektur och konst kan uppfattas som irriterande och jobbig. De estetiska intrycken är flera och olika som dessutom samspelar med varandra. Hur vi läser av och värderar omgivningen är komplext och högst individuellt.

3.2 Möjligheternas rum

När vi vuxna utformar en bra miljö för barnen bör vi också utgå från hur barnen uppfattar en bra miljö menar Skantze (1998). Hon skriver att barn inte kategoriserar sina intryck på samma sätt som vi gör, de är inte rationella i vår mening. Vi vuxna tolkar och ger mening åt rummen efter våra tidigare erfarenheter och begränsningar. Vad som är estetiskt, vad som är praktiskt, vad som av tradition passar till verksamheter o.s.v. Skantze anser att barnen inte har dessa erfarenheter och begränsningar.

Skantze (1998) har gjort en undersökning där hon forskade i hur barnen själva upplever sin miljö i bl.a. skolan. Där kom hon fram till barnen i den tidigare grundskolan tyckte mest om trälöjdssalen, textilsalen, biblioteket eller den egna platsen någonstans i skolan. Verksamheten och rummen sågs tillsammans. Rummets uttryck hade också en stark inverkan med alla sina verktyg, material, böcker, färger, inbjudande möbler, utställda föremål som andra barn tillverkat o.s.v. Dessutom beskrev många barn lukten som inbjudande. Skantze menar att dessa rum verkar ha uttryck av: Kom in och gör något roligt, du är välkommen!

Möjlighetsrum är ett begrepp som Skantze (1998) argumenterar för. Hon menar att detta är rum som ger barnen möjligheter att relatera till sin verklighet, på deras sätt att erfa. Barnen erfar inte den fysiska miljön genom det funktionella kravets, det estetiska finkulturella, den organiserade ordningens sätt att se och bedöma. För barnen är det särpräglingen och den sinnesrika miljön som ger mening och betyder något. Om vi vill skapa rum som barnen tycker om, kan relatera till på olika sätt och lägger ett värde i kan vi inte utforma en miljö efter vårt vuxna perspektiv. Detta perspektiv är ofta kategoriserande efter en viss verksamhet och ordningsamt reducerade efter våra behov. Skantze menar att i möjlighetsrummen tänker man sig en mångfald av sinnesuttryck för det är så barnen uppfattar och relaterar till rummen.

Vidare anser Skantze (1998) att man inte får falla för frestelsen att skapa färdiga miljöer som är klara för aktivitet, hon gör där en jämförelse med t.ex. Disneyland. Barnens rum bör enligt henne vara rum som svarar mot den aktiva, handlande, verkamma och utforskande människan som har känslor, kropp och sinnen. Miljön bör vara tillräckligt öppen för olika initiativ och intentioner. Den ska ha en balans mellan mångfald, ordning och oordning. Barnen ska i en god miljö få chans att gradvis vidga sin värld genom lust att utforska den. Attraktiva rum enligt Gummesson m.fl. (1992) har karaktär av mellanrum, rum som är funktionslösa. Platser som inte har en redan tidigare bestämd aktivitet. Det är viktigt att inte alla lokaler och utrymmen är ”färdiga”, utan att det också finns fria utrymmen som barn kan fylla med sina egna aktiviteter. De behöver på olika sätt kunna utforma utrymmen så att de ska passa dem själva utan att vuxna är där och leder, styr och kontrollerar.

Enligt Dunn m.fl. (1992) behöver barn olika miljöer att välja bland eftersom de lär på olika sätt, de är olika typer av inlärare. I stort är det två olika typer av miljöer som krävs, en formell och en informell miljö. Det barn som föredrar en formell miljö vill sitta på en stol vid ett bord, ha god belysning och tyst omkring sig. Arbetet görs systematiskt och pauser för att äta eller dricka tas när arbetet är klart. I den informella miljön hittar man barnet som helst sitter i en soffa, fåtölj eller på en kudde. Prat eller musik i omgivningen är inget problem, inte heller att ta små pauser under tiden eller att äta och dricka.

Lenz-Taguchi & Åberg (2005) refererar till den italienska filosofen Loris Malaguzzis tankar om miljöns betydelse för barns utveckling och kunskapsinhämtning. Miljön kallas inom filosofin för den tredje pedagogen och ska vara en kreativ verkstad full av möjligheter. Hos

Nutbrown & Abbott (2005) beskrivs miljön på förskolor inspirerade av hans tankar. Varje förskola har en piazza, en samlingsplats centralt placerad i förskolan. Där kan förskolans alla barn mötas för att leka och prata. Spegel finns uppsatta på många ställen i förskolan för att barnen hela tiden ska ha en möjlighet att betrakta sig själva och skapa sin egen identitet. Detta är en central tanke inom själva filosofin. Ytterligare ett kännetecken för dessa förskolor är att de har en egen ateljé, en verkstad, där en erfaren och konstnärligt utbildad person arbetar med barnen. Denna person kallas atelierista. Förskolorna har stora fönster från golv till tak och väggarna är målade i ljusa färger, något som gör att skolorna upplevs som mycket ljusa. Färgerna på skolan hittar man främst i barnens teckningar som både hänger från taken och sitter uppe på väggarna. Vidare anses det vara av vikt att förskolan självklart ska ha rätt till sin egen miljö, sin egen arkitektur och sin egen föreställning om hur man ska bruka yta, funktion och form.

Alla utrymmen och delar av förskolan är lika viktiga. Nutbrown & Abbott (2005) uttrycker följande ståndpunkt ”Varken när det gäller design eller användning betraktas något utrymme som perifert och varje del av förskolemiljön rymmer en potential för att lära och leva” (sid. 102). Som ett exempel kan man se att entrén har en större betydelse än att bara användas som en passage ut och in, den ses också som en plats där man kan mötas, kommunicera och dokumentera. Något typiskt och specifikt för dessa förskolor är att barnen också är med och skapar miljön då man anser att detta är ett led i barnens socialisering och skapandet av självständighet. Om man på förskolan får vara med och ”skapa platser” kommer man senare i livet vara aktiv i utformandet av sin närmiljö. Enligt Nutbrown & Abbott var Loris Malaguzzis tanke att medvetna sinnen och rumslig upplevelse är en förutsättning för kunskapsinhämtning.

3.3 Sammanfattning

Det vi särskilt kommer att ta med oss vidare i vårt arbete från detta kapitel är Björklid (2005) som skriver om miljöpsykologin. Miljöpsykologin utgår från ett helhetstänkande när det gäller människan och dess omgivning. Därför innefattar den också flera olika discipliner och forskningsområden såsom bl.a. pedagogik, psykologi, sociologi, arkitektur och samhällsplanering. Alla människor skapar sig en egen bild och uppfattning av sin omvärld. Barnen gör detta genom alla sina sinnen, de hoppar, klättrar, springer, gömmer sig osv. En annan punkt som miljöpsykologin tar upp är vikten av estetik i miljön. Det estetiska har ett värde i sig men ofta har de funktionella och intellektuella behoven fått styra i utformningen av miljön. Björklid skriver att den estetiska miljön har betydelse för välmående och koncentrationsförmåga. I en miljö som präglas av harmoni, lugn och ordning får barn också en möjlighet att utveckla de sidorna hos sig själva. Det är också viktigt att vi har många olika miljöer att tillgå då vi alla är olika och upplever saker olika.

Vi kommer i lika hög grad ha med oss begreppet möjlighetsrum från Skantze (1998). Hennes tankar grundar sig i ett barnperspektiv, hur barnen uppfattar att en bra miljö är. Enligt barnen i hennes undersökning är en bra miljö t.ex. slöjdsalar och bibliotek eller den egna platsen i skolan. Detta måste pedagogerna ha i åtanke när de utformar inomhusmiljön. Vidare menar hon att verksamheten och rummet bör ses som en enhet där själva rummets uttryck är viktigt. I dessa möjlighetsrum ska barnen ha möjlighet att utforska och erfara med alla sina sinnen utifrån sin egen verklighet och erfarenhet. Även här finns alltså ett helhetstänkande på människa/barn och miljö. Enligt Skantze ska man som vuxen inte heller skapa färdiga miljöer där allt är tillrättalagt för en viss aktivitet. Miljön ska istället vara öppen för olika initiativ och intentioner.

4. Metod

Syftet med vår studie var att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan. Vi har genomfört intervjuer med skolledare och fritidspedagoger på fem olika skolor. Intervjuunderlaget är inte detsamma för alla respondenter då vi har gjort en åtskillnad mellan skolledare och fritidspedagoger. På de fem skolorna har vi också genomfört observationer av fritidshemmets tillgång till lokaler och hur denna miljö ser ut. I samband med dessa observationer har vi också haft kompletterande konversationer med fritidspedagogerna.

4.1 Förförståelse

Eftersom vi under vår utbildning inte har läst mycket om specifikt fritidshemmet har vår egen förförståelse varit ringa. Därför har vi satt oss in i ämnet genom att läsa specifik litteratur. Litteratur och texter har vi hittat på bibliotek, Libris och Skolverkets hemsida. Vi har läst om miljöpsykologi, fritidshemmets historia samt fördjupat oss i våra styrdokument, *Lpo94*, *Skollagen* och *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem*. Vi har också funnit det relevant att titta på hur man ser på miljöns betydelse inom andra delar av skolväsendet. Stukát (2005) menar att det är viktigt att ha ett källkritiskt förhållningssätt när man söker litteratur. Det går att referera till vad som helst men olika källor väger olika tungt när man ser till dess källkritiska värde. Exempel på detta kan vara om litteraturen kommer direkt från originalförfattaren eller redan är en referens. Det kan också vara hur pass aktuell forskningen är menar Stukát. Vidare skriver han också att det inte bara är i böcker, tidningar och liknande material man kan finna bra information. Bibliotekets databaser på Internet är ett utmärkt sätt som både är enkelt och effektivt. Det som är viktigt enligt Stukát är att man i databaser använder sig av bra sökord. Använder man sig av fel sökord kan man få för stor svarsfrekvens eller rubriker som inte är relevanta. En sak som gör databaser bra jämfört med vanligt Internet sökning (ex google eller altavista) är att det material som finns i databaserna är kvalitetskontrollerat. Ett exempel på databas som Stukát tar upp är *Libris* (Library Information System)

Våra gemensamma tidigare erfarenheter av fritidshemmet bygger på VFU-veckor, arbete och erfarenhet som förälder till barn på fritidshem. Vi tycker att vi då har sett och förstått att lokaler och miljö har betydelse för hur fritidspedagoger upplever sin arbetssituation och vilka möjligheter de har att utföra ett bra pedagogiskt arbete. Det är utifrån dessa förutsättningar vi gjort våra intervjuer och observationer.

4.2 Urval

Vår studie bygger på ett ändamålsenligt urval. Vi valde fem skolor i Mellansverige. Det var delvis ett bekvämlighetsurval då två av dessa skolor var våra partnerskolor, två av de resterande hade vi sedan tidigare personlig kontakt med på olika sätt. Det gjorde att vi redan kände till skolorna och personalen på skolorna kände till oss något som för oss underlättade den första kontakten med dem. Dessa fyra skolor är kommunala skolor. Den femte är en friskola. Då vår studie handlar om hur fritidshemmets inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan ansåg vi det viktigt att även studera ett fritidshem som inte var integrerat med skolan, detta för att ha något att jämföra med och relatera till.

Vi valde att intervjua två yrkeskategorier på skolan, skolledaren och fritidspedagogen. Skolledaren därför att den personen har det yttersta ansvaret för verksamheten och lokalerna. Fritidspedagogen därför att det är de som ska utföra verksamhetens uppdrag och det är också de som skapar miljön i de lokaler de har tillgång till. Det var skolorna själva som bestämde urvalet för våra intervjuer. De som var intresserade av vårt arbete och hade tid att avsätta var

de som blev intervjuade. Syftet med vår studie var att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan. Av den anledningen har vi inte intervjuat några barn i denna studie.

4.3. Datainsamlingsmetoder

Intervjuer

Denscombe (1998) skriver att det är en yttlig likhet mellan intervjuer och konversationer. Detta menar han kan ge sken av en enkelhet vid intervjuer. Intervjuer kräver stor planering och innehåller flera dolda risker vilket man bör vara aktsam för. Konversationer är något som uppstår spontant utan någon större planering. Vi har använt oss av både konversationer och intervjuer. I samband med de observationer vi genomfört konverserade vi med fritidspedagoger. Detta för att få en allmän bild av fritidshemmet och för att få reda på vilka lokaler som fanns tillgängliga. Vi genomförde även organiserade intervjuer med pedagoger och skolledare. Dessa intervjuer var noga planerade och spelades in på band. Denscombe menar att intervjuer är betydligt mer kontrollerade och de är inte slumpmässiga, vilket är fallet vid konversationer. Skolledarna erbjöds även att svara skriftligt per mail då frågorna var få till antal.

Denscombe (1998) presenterar några olika intervjuformer:

- *Strukturerade intervjuer* som bygger på en stark kontroll där svarsalternativen och längden på svaren är begränsade.
- *Ostrukturerade intervjuer* med öppna frågor där man betonar den intervjuades tankar. Den intervjuade får vid ostrukturerade intervjuer stort utrymme att berätta och utveckla sina egna tankar och idéer.

Vidare skriver också Denscombe (1998) om *semistrukturerade intervjuer* vilket till stor del är en blandning mellan strukturerade och ostrukturerade intervjuer. Intervjuaren har en färdig lista med ämnen och frågor men är flexibel gällande följdfrågor mm. Man planerar och förbereder intervjun noggrant men låter ändå den intervjuade utveckla sina idéer och tankar. Det som skiljer de olika intervjuformerna åt är i hur hög grad forskaren bestämmer svarens karaktär och den längd den intervjuades svar tillåts vara.

Vi valde att i den här studien arbeta med semistrukturerade intervjuer därför att vi ville höra fritidspedagogers och skolledares egna ord och tankar samtidigt som vi hade planerade frågor och ämnen som vi önskade behandla.

Observationer

Syftet med våra observationer var att få en uppfattning om hur lokalerna och miljön på fritidshemmen ser ut. Vi ville göra observationer för att med egna ögon se hur det ser ut på fritidshemmen.

Denscombe (1998) beskriver två olika typer av observationer, deltagande observation och systematisk observation. När man gör deltagande observationer gör man en djupare undersökning där man i större grad uppmärksammar detaljer och komplexitet i situationer. Man skaffar sig en helhetskänsla för den situation man går in i och har ett öppet förhållningssätt i förberedelserna.

Vi valde däremot att arbeta med systematiska observationer och därtill ett observationsschema. Denscombe (1998) menar att när man observerar efter den systematiska metoden så planerar man innan vad det är man vill söka efter. Man letar efter vissa, redan innan bestämda, företeelser. Finns de eller finns de inte? Vidare menar Denscombe att ett observationsschema är bra att använda för att lättare kunna uppmärksamma de aktiviteter man valt att studera. När man dessutom är två eller flera observatörer är ett schema ett utmärkt sätt för att i högre grad inskaffa objektiv data. Därför valde vi att göra våra observationer systematiska på det sätt som Denscombe beskriver.

4.4 Procedur

Den inledande kontakten med skolorna skedde på olika sätt. Detta p.g.a. den varierande kontakt och kännedom vi hade om och med de berörda skolorna. På två av skolorna hade vi under vår utbildning tidigare haft VFU (verksamhetsförlagd utbildning). De handledare vi då hade använde vi som inledande kontakt där vi beskrev vad vi ville göra samt hur vi ville göra det. På två andra skolor gjorde vi på liknande sätt. Där kände vi personal sedan tidigare och kontaktade skolorna via dem. Den sista skolan hade vi sedan tidigare ingen kontakt med. Där ringde vi skolledaren och inledde ett samarbete den vägen. Därefter skickade vi ett formellt missivbrev till samtliga skolor där vi presenterade vår undersökning med syfte och önskat tillvägagångssätt (se bilaga 1). Vi klargjorde i både brevet och de inledande samtalen att det var högst frivilligt att delta och att samtliga data skulle brukas strikt konfidentiellt. Datum och tid för observationer och intervjuer anpassade vi efter de medverkandes önskemål. Detta såg vi som ett måste då vi trodde att tiden och utrymmet för besök av oss var knapp. För att få så många respondenter som möjligt såg vi oss flexibla att göra studierna då det lämpade sig bäst för de inblandade. I vår undersökning kontaktade vi fem skolor. Vid varje skola har vi försökt att få besöka ett fritidshem samt intervju två fritidspedagoger och en skolledare. Vår förhoppning var att alla tillfrågade skulle vilja delta i undersökningen, men vi var väl förberedda på bortfall.

På två av skolorna blev det bara en fritidspedagog som intervjuades då de andra i personalgruppen inte hade den yrkesutbildning som vi efterfrågade, de var antingen barnskötare eller förskolelärare. Skolledarna fick själva välja om de ville bli intervjuade eller svara skriftligt per mail på våra frågor. Endast en av dessa hade möjlighet att träffa oss personligen, en av dem svarade skriftligt och av de resterande fick vi inget svar alls. Vi anser de muntliga och skriftliga svaren vara lika mycket värda. Nedan följer en sammanställning av de respondenter vi antingen intervjuade eller fick ett skriftligt svar från. På samtliga fem skolor genomförde vi också observationer av den fysiska inomhusmiljön.

Skola	<i>Blå</i>	<i>Röd</i>	<i>Gul</i>	<i>Vit</i>	<i>Svart</i>
<i>Skolledare</i>	-	1	1	-	-
<i>Fritidspedagog</i>	2	2	2	1	1

Intervjuer

Vid tre av fritidshemmen genomfördes intervjuerna på förmiddagen under icke fritidstid, d.v.s. barnen var i skolan. Detta berodde på att det var då fritidspedagogerna hade tid och möjlighet att ta emot oss. Vid de två andra fritidshemmen gjordes intervjuerna på eftermiddagen. På det ena av dessa fritidshem intervjuade vi fritidspedagogerna enskilt och i lugn och ro, den ena fritidspedagogen i ett klassrum och den andra i ett personalrum. På det andra fritidshemmet däremot var vi på själva fritidshemmet under intervjun och dessutom vid en tidpunkt när barnens skoltid övergick till fritidstid, vilket betydde att barnen droppade in på

fritidshemmet under intervjun. Som vi tidigare nämnt var vår önskan att intervjua två fritidspedagoger vid varje fritidshem. Så blev det på tre av de fem fritidshemmen. Vid två av dessa tre fritidshem intervjuades de två fritidspedagogerna samtidigt, vid det tredje fritidshemmet intervjuades de var och en för sig. På de två övriga fritidshemmen intervjuade vi en fritidspedagog. Vi närvarade bägge samtidigt vid samtliga intervjuer. Helt enkelt därför att vi bägge två ville höra vad varje fritidspedagog hade att säga och för att vi skulle ha samma referensramar när vi gick vidare i vårt arbete. Alla intervjuer varade mellan 20-30 minuter och spelades in på band. Valet att spela in på band gjorde vi därför att vi inte ville missa någonting av vad våra respondenter sa vilket är lätt gjort om man sitter och för anteckningar under tiden. Vi ville också ha ögonkontakt för att tydligt visa att vi var intresserade av vad de hade att säga och för att snabbt och smidigt kunna komma med följdfrågor.

Av skolledarna fick vi svar från två stycken av fem. En valde att svara skriftligt och en träffade vi personligen för en intervju. Denna intervju spelades också in på band.

Intervjufrågorna är skrivna för att ge svar på våra frågeställningar som i sin tur bygger på vårt syfte att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan. Dessa intervjufrågor grundar sig också på Björklids (2005) miljöpsykologi, Skantzes (1998) möjlighetsrum samt de styrdokument som är gällande för fritidshemmet. Frågorna följdes inte ordagrant vid varje tillfälle då vi i förväg inte visste hur respondenterna skulle svara. Beroende på vad och hur respondenten svarade så utvecklade vi frågorna ytterligare. Dessutom använde vi oss följdfrågor. Dessa blev spontana och olika p.g.a. de skilda svaren vi fick. Vårt intervjuunderlag finns med som bilaga 2.

Observationer

Samtliga observationer av fritidshemmen gjordes direkt efter våra intervjuer. Vid fyra av fritidshemmen observerades lokalerna när det inte var några fritidsbarn där och vid det femte fritidshemmet hade barnen hunnit komma när vi gjorde vår observation. Vi utgick vid observationerna från ett observationsschema vi arbetat fram. Där hade vi listat de saker som vi ville undersöka. Detta observationsschema grundar sig, liksom intervjuerna, på Björklids (2005) miljöpsykologi, Skantzes (1998) möjlighetsrum samt de styrdokument som är gällande för fritidshemmet. Vid observationerna var också fritidspedagogerna närvarande så att vi genom konversation kunde ställa vidare frågor. Döda ting som leksaker, bord osv. kan endast tala om att de finns där men inte hur de används. Till detta behövde vi fritidspedagogerna som förmedlande länk. Vårt observationsschema finns med som bilaga 3.

4.5 Forskningsetisk hänsyn

Vetenskapsrådet (2002) har sammanställt fyra stycken krav för individskydd vid vetenskaplig forskning. Dessa krav använde vi oss av vid kontakt och information till våra respondenter. I korthet är de fyra kraven som följer:

- *Informationskravet* som innebär att respondenten ska få information om vad undersökningen går ut på och dess syfte samt vilka villkor som gäller för deltagande i undersökningen. Det är deltagarens rätt att när som helst avbryta detta frivilliga samarbete. Alla uppgifter i undersökningen kommer endast att användas i forskning som när den är färdig kommer att publiceras på Mälardalens högskolas hemsida.

- *Samtyckeskravet* handlar om deltagarens frivilliga medverkan i studien. Respondenten bestämmer själv om, hur länge och på vilka villkor man deltar. Om en deltagare väljer att avsluta sin medverkan i förtid har vi som genomför undersökningen inte rätt att utsätta deltagaren för press eller påverkan att ändå fortsätta. För personer under 16 år behövs medgivande från både barn och föräldrar men då vi endast intervjuade fritidspedagoger och skolledare behövdes inte detta medgivande. Vi utsatte inte heller dessa personer för någon form av påverkan eller tvång.
- *Konfidentialitetskravet* betyder att inga obehöriga, endast vi som arbetar med studien, ska ha tillgång till de bandade intervjuerna och anteckningarna från observationerna. Det skall också vara omöjligt att identifiera och spåra deltagarna. Detta har vi till viss del undvikit genom att vi inte varit intresserade av kön eller ålder vid intervjuerna då vi tyckte att detta inte hade någon relevans i sammanhanget. Vi var bara intresserade av yrkesgruppen. Vi valde också fem olika skolor på helt skilda områden och naturligtvis har vi inte heller nämnt vare sig skolor eller personer vid dess rätta namn utan namngett dem helt utifrån vår fantasi. Vad respondenterna sedan väljer att berätta för kollegor och andra personer är något vi inte råder över.
- *Nyttjandekravet* innebär att allt material endast kommer att användas för det som vi angivit till respondenten att syftet är och som personen i fråga givit sitt samtycke till. Nämligen i studiesyfte för vårt examensarbete om att undersöka den fysiska inomhusmiljön på fritidshemmen.

4.6 Tillförlitlighet

Stukat (2005) menar att ett bra sätt att avsluta metodavsnittet är genom en granskning av sin studie. Där diskuterar man hur pålitliga resultaten är samt visar på felkällor man är medveten om. Vidare skriver han att man bör presentera hur man resonerade när man valde design för undersökningen. När det gäller tillförlitlighet i en undersökning har Stukat valt att använda sig av tre begrepp: reliabilitet, validitet samt generaliserbarhet. När vi har granskat vår metod har vi tagit hjälp av Stukats tre begrepp. Detta har vi gjort för att på bästa sätt kunna se vår undersökning ur ett annat perspektiv och därmed också kritisk kunna granska den.

Reliabilitet, validitet och generaliserbarhet

Stukat (2005) översätter reliabilitet till hur bra ens mätinstrument är på att mäta. I begreppet räknas också slumpens inflytande. Några exempel på de reliabilitetsbrister som kan finnas i en undersökning är feltolkningar av frågor, yttre störningar, hur man mår, tur och otur mm. Om reliabilitet är en analys av vilka mätinstrument man använder så menar Stukat att validitet är en analys av vad man mäter. Undersöker jag det som jag verkligen vill undersöka? Att i sin undersökning inte bli för snäv eller tvärtom att ens mätinstrument täcker allt för brett är två validitetsaspekter. Generaliserbarhet är enligt Stukat hur resultatet är kopplat till den tänkta undersökningsgruppen. Är resultatet generaliserbart eller gäller det enbart för de respondenter som medverkade. Att urvalet inte är representativt eller att man har ett stort bortfall som dessutom kanske gör resultatet snedvridet är exempel på faktorer som kan påverka generaliserbarheten.

Denscombe (1998) menar att fördelar med intervjuer är bland annat det djup och den detaljrikedom man får. De ämnen man tar upp kan diskuteras genom följdfrågor och kan följas under en relativt lång period. Den utrustning man behöver är knapp, endast en bandspelare och anteckningsblock. Sen menar han också att intervjuer har en hög validitet

genom att man har direktkontakt med personen samt att data kan kontrolleras beträffande riktighet under tiden som de samlas in. Intervjuer erbjuder också en flexibilitet då man kan justera inriktningen och frågorna under själva intervjuerna. Nackdelar som Denscombe belyser är bland annat bristen på tillförlitlighet som kan uppstå. Det är svårt att uppnå objektivitet då man frågar en person hur de uppfattar situationer. Vidare kan också bandspelaren vara en negativ faktor då den intervjuade kan bli nervös eller att intervjusituationen blir allt för konstlad. Vidare skriver han också att en bandspelare endast fångar det talade ordet. Man missar den ickeverbala kommunikationen vilket är en nackdel.

Genom vår studie har vi lärt oss mycket och ser fler saker som vi kunde ha gjort bättre. Bland annat borde vi ha tydliggjort för respondenterna att vi ville intervjua dem en och en. Vid två av fritidshemmen satt båda fritidspedagogerna med under samtalet. Detta menar vi kan ha påverkat resultatet och svaren på våra frågor. Vidare skulle vi även kunnat vara mer styrande vid intervjusituationen. Flera respondenter svävade ut och berättade historier som inte direkt var knutna till vårt syfte med frågan. Samtidigt som vi anser oss kunnat vara mer styrande under intervjuerna så ser vi också de positiva delarna det bar med sig. Vid en mer styrande karaktär skulle vi ha missat många intressanta perspektiv på fritidspedagogernas situation. Gällande intervjuerna med skolledarna ser vi flera brister i vårt tillvägagångssätt. Vi hade från början en förväntan om att skolledarna skulle vara svårare att få intervjua. Därför arbetade vi fram betydligt färre frågor till dem samt en möjlighet att svara via mail. I efterhand kan detta ha stjalpt oss mer än hjälpt oss då vi tror att en bokad träff lättare blir av. Vårt bortfall av skolledare gör att vår generaliserbarhet i den punkten är svag vilket vi är fullt medvetna om. Ett alternativ till allt arbete vi lagt ner på skolledarintervjuerna kunde istället ha varit att vi kontaktat ett till fritidshem och intervjuat fler fritidspedagoger.

Fördelar med systematiska observationer som Denscombe (1998) pekar på är den direkta datainsamlingen. Man registrerar direkt vad människor gör och hur det ser ut, till skillnad från vad de säger att de gör. Dessutom är systematiska observationer i hög grad objektiva. Genom observationsschemat elimineras eventuella snedvridningar genom aktuella emotioner och andra omständigheter. Vidare menar han att man får ett tydligt analysmaterial genom att man systematiskt undersöker ett fenomen. Denscombe presenterar också flera nackdelar med systematiska observationer. Bland annat så menar han att man endast ser ett beteende, det som inträffar. Man blundar för de bakomliggande avsikter som eventuellt finns. Dessutom innebär denna metod en stor risk att förenkla allt för mycket. Den bygger på tidigare föreställningar och ger ytterst lite utrymme för förståelse av situationer. Till sist ifrågasätter också Denscombe hur naturlig en miljö är där en forskare med anteckningsblock och observationsschema befinner sig i. Hur mycket är det som störs i den naturliga miljön?

5. Redovisning av resultat

I detta kapitel ska vi redovisa de resultat vi fått fram genom våra besök på fritidshem. För att redovisningen ska bli så tydlig som möjligt presenterar vi observationsresultatet först och därefter intervjuresultatet. I redovisningen av observationerna beskrivs de olika fritidshemmen beträffande sin placering i förhållande till skolan, sin organisation samt övriga betingelser. Intervjuerna med fritidspedagogerna redovisas utifrån en fråga i taget. Skolledarnas svar presenteras separat.

5.1 Observationer

Vi har valt att döpa om fritidshemmen till olika färger, Blå, Röd, Gul, Vit och Svart. Därefter har vi namngett fritidspedagogerna med ett fiktivt namn och för enkelhetens skull har namnen fått samma begynnelsebokstav som skolan. Skolledarna kommer vi endast att redovisa för sig själva och inte koppla dem till någon skola.

<i>Blå</i>	<i>Röd</i>	<i>Gul</i>	<i>Vit</i>	<i>Svart</i>
Bertil	Ronja	Gerd	Viveca	Stefan
Berit	Rickard	Gun		

Här följer en sammanfattning av den fysiska miljön på fritidshemmen utifrån vårt observationsschema. Som komplement konverserade vi med fritidspedagogerna. Med begränsat menas att fritidsbarnen endast vid några få tillfällen under ett läsår har möjlighet att exempelvis påverka i fri lek. Ett sådant tillfälle kan vara under lov när skolverksamheten ligger nere och endast fritidsverksamheten är igång. Tabellen ska inte ses som någon gradering av fritidshemmen utan som en sammanställning av antingen varje fritidshem för sig eller av varje företeelse för sig.

	<i>Blå</i>	<i>Röd</i>	<i>Gul</i>	<i>Vit</i>	<i>Svart</i>
<i>Vilorum</i>	Begränsat	Goda möjligheter.	Finns men inget i direkt anslutning.	Finns i anslutning.	Begränsat
<i>Fri lek</i>	Mycket begränsat.	Goda möjligheter.	Goda möjligheter.	Goda möjligheter.	Något begränsat.
<i>Möjlighet för barnen att påverka i lek</i>	Begränsat	Möjlighet finns, situationen avgör.	Begränsat	Möjlighet finns, situationen avgör.	Möjlighet finns, situationen avgör.
<i>Skapande verksamhet</i>	Begränsat	Gott om möjligheter.	Gott om möjligheter.	Gott om möjligheter.	Något begränsat.
<i>Rörelse och idrott</i>	Begränsat	Gott om möjligheter.	Gott om möjligheter.	Gott om möjligheter.	Begränsat
<i>Datorer</i>	Begränsad tillgång.	Begränsad tillgång.	Begränsad tillgång.	Ingen tillgång.	God tillgång.
<i>Material: tillgång och tillgänglighet</i>	Tillgång men inte alltid tillgängligt.	Tillgång men inte alltid tillgängligt.	Tillgång men inte alltid tillgängligt.	Tillgång och alltid tillgängligt.	Tillgång men inte alltid tillgängligt.

Fritidshemmet Blå

Barnens ålder: 8-9 år, fritidshem fysiskt integrerat i skolan, 63 barn inskrivna.

När man tittar på tabellen utifrån våra observationer ser man att spännvidden över fritidshemmets verksamhet är stor. Fritidshemmet Blå har överlag begränsade möjligheter att nyttja lokaler på ett tillfredsställande sätt. Deras hemvist, fritidshemmets hjärta, är mycket litet. Den består av två små rum varav det ena rummet betraktas som en passage av fritidspedagogerna, en hall som också skolan nyttjar. Denna passage har fem dörrar, varav fyra av dem leder till klassrum och den femte till ett litet byggrum där skolan också har förvaring av skolmaterial. Under tiden vi var där tog skolan slut för dagen så klasslärarna stängde igen och låste dörrarna. Fritidshemmet hade alltså inte tillgång till de klassrum som låg i nära anslutning till hemvisten. Barnen hade tillgång till sina egna klassrum under fritidstiden men dessa låg inte i nära anslutning till fritidshemmet. Detta ledde till att barnens möjligheter till fri lek och skapande verksamhet blev mycket begränsat. De fick istället utnyttja lokaler som låg spridda över skolan, ofta en bit bort från fritidshemmets hemvist och deras egna klassrum. Bl.a. lekte de i matsalen som också delvis var ett bibliotek. Gymnastiksalen där de kunde rusa runt och leka lite vildare lekar hade varje klass tillgång till en gång i veckan. Ett rum för lite lugnare lekar eller vila fanns inte heller. Det fanns en dator i fritidshemmets hemvist men den hade barnen i princip endast tillgång till under lov. Som på de flesta ställen var arbetsmaterial för det mesta inlåst och barnen fick be om det.

Fritidshemmet Röd

Barnens ålder: 6-9 år, fritidshem fysiskt och psykiskt integrerat med skolan, ca: 80 barn inskrivna. Fritidshemmet och skolan samverkar och har en helhetssyn på barnens tid i skolan. Detta gör att skolans lokaler är utformade efter både skolans och fritidshemmets verksamheter.

På fritidshemmet Röd var däremot situationen en helt annan. Fritidshemmet använde alla skolans lokaler för sin verksamhet. Man gjorde heller ingen skillnad på fritidstid och skoltid. Allt var lärandetid och all personal hade tillsammans ansvar för barnen hela tiden. Möjligheten för barn att vila eller leka lugnare lekar var stora, det fanns alltid något rum ledigt för detta även om det inte fanns något specifikt rum för just denna typ av aktivitet. Det fanns också gott om möjligheter för alla typer av verksamheter för barnen. De kunde leka fritt, skapa, musicera eller slöjda. Där fanns också ett stort rum med en scen som ökade möjligheterna till olika aktiviteter. I det stora rummet, eller salen, kunde barnen också utöva aktiviteter som krävde lite större rörelsefrihet. Något som upplevdes som positivt då gymnastiksalen låg en bit bort från skolan. Detta sågs dock inte som något större problem då man tog tillfället i akt att lära barnen om trafikregler och trafikvett på vägen dit. Vi såg inte så många datorer under vår observation och vi fick heller ingen klarhet i hur barnen använde dessa. Möjligen fanns datorerna i klassrummen och där bedrevs det undervisning under vårt besök. Även här var mycket av arbetsmaterialet inlåst och barnen fick be om det.

Fritidshemmet Gul

Barnens ålder: 6-9 år, fritidshem fysiskt integrerat i skolan, ca: 70 barn inskrivna. Lokalerna är utspridda i skolan och delas med ett annat fritidshem.

Fritidshemmet Gul hade god tillgång på lokaler även om många av dem inte låg direkt i anslutning till fritidshemmet utan var något utspridda i skolan. Man hade tillgång till så olika lokaler som målarrum, lekhall, idrottshall och dramasal förutom de rum och klassrum man

fick använda som låg i direkt anslutning till fritidshemmet. På själva fritidshemmet fanns ett förhållandevis stort rum, inkluderat kök, som är fritidshemmets hemvist. I nära anslutning fanns också dockvrå/mysrum samt bygggrum och de klassrum man nyttjade hade man också ”fri tillgång” till. Möjligheterna för barnen att själva påverka i lek i verksamheten var begränsade p.g.a. den stora barngruppen. Verksamheten hade i stället blivit mer uppstyrd med planerade aktiviteter så att inte alla barn skulle vara på samma ställe samtidigt. Skolans bibliotek hade för inte så länge sedan blivit flyttat till dramasalen vilket medförde att dramasalen inte längre kunde nyttjas spontant på samma sätt som tidigare. Var det ”rätt” barn så kunde de få vara där och leka fritt på scenen annars var man tvungen att se till att en personal var närvarande. Där fanns också förhållandevis många datorer som barnen kunde nyttja även om barnen inte hade fri tillgång till dem. Dessa datorer fanns både på fritidshemmet och i klassrummen. Liksom på de tidigare fritidshemmen var tillgången på material god även om det inte alltid fanns direkt tillgängligt för barnen. De fick be om det men fick så gott som alltid ett ja på frågan.

Fritidshemmet Vit

Barnens ålder: 7 år, singelfritids¹, varken fysiskt eller psykiskt integrerat med skolan, 33 barn inskrivna.

På fritidshemmet Vit hade man en helt annan lokalsituation än på övriga fritidshem. Lokalerna var inte på något sätt institutionsliknande då de låg i en villa på cirka fem minuters gångavstånd från skolan. Miljön och lokalerna upplevdes som hemliknande, i motsats till skolan. Detta var också en medveten tanke hos fritidspedagogerna på det här fritidshemmet. Det skulle vara skillnad mellan fritidshem och skola. Det var fritid nu och barnens egen tid. Rum för lugnare aktiviteter fanns liksom möjlighet till något vildare lekar och rörelse. Barnen hade också goda möjligheter att påverka i lek och skapande verksamhet då ingen annan typ av verksamhet gjorde anspråk på lokalerna. Det fanns god tillgång på material och detta material var i motsats till de andra fritidshemmen alltid tillgängligt för barnen. De behövde endast be om hjälp att fylla på om något tog slut. Enda problemet var att material och arbeten måste plockas undan när det var dags för mellanmål då man inte gick iväg till någon matsal utan åt på fritidshemmet. Man hade dock ingen tillgång till datorer på detta fritidshem, det stod en dator i ett hörn men den var trasig.

Fritidshemmet Svart

Barnens ålder: 8-9 år, fritidshem fysiskt integrerat i skolan, ca: 40 barn inskrivna.

Fritidshemmet Svart arbetade på att göra miljön så bra som möjligt för barnen. Det var ett arbete man just dragit igång och man var ännu inte klar. Lokalerna var belägna på skolans vindsvåning med snedtak och många vinklar och vrår. Ytan upplevdes inte som så stor så man jobbade på att utnyttja den på bästa sätt. Det fanns begränsade möjligheter för barnen att komma undan och få en lugn stund. Ett rum hade inretts till bokrum där man hade tänkt att det skulle vara lite lugnare. Dock upplevde vi det inte så under vårt besök, det var rörigt och livligt inne i bokrummet. Det mesta vad det gällde fri lek och skapande var begränsat för barnen på detta fritidshem. Personalen bestämde vilket material som skulle vara tillgängligt och vid vilket tillfälle det skulle vara det. Däremot hade man god tillgång på datorer för barnen. Det fanns sju stycken på fritidshemmet. Detta var något som man medvetet satsat på. Ännu en sak som skilde detta fritidshem från flertalet av de andra var ur personalsynpunkt.

¹ Fritidshem som inte är fysiskt integrerat i skolan. Fristående byggnad.

Fritidspersonalen hade ett eget väl tilltaget arbetsrum där de i lugn och ro kunde sköta den del av arbetet som inte innebar direkt pedagogisk verksamhet med barnen.

5.2 Intervjuer med fritidspedagoger

Vi har valt att redovisa de fem frågor från våra intervjuer som vi anser var viktigast och mest relevanta för vårt arbete. Dessa frågor är:

- Vad tycker ni är viktigt gällande fritidshemmets lokaler?
- I allmänna råd för fritidshemmet kan man läsa om god pedagogisk verksamhet. Vad betyder det för er?
- Vad tycker ni fungerar bra i era lokaler?
- Vad tycker ni fungerar dåligt i era lokaler?
- Hur skapar man en inbjudande och utmanande miljö?

Vad tycker ni är viktigt gällande fritidshemmets lokaler?

Utifrån respondenternas svar fann vi två utmärkande mönster. Dessa svar återkommer och finns representerade hos majoriteten av fritidspedagoger vi intervjuat.

- Flera olika lokaler för olika sorters verksamhet
- En lugn och trivsamt miljö

Sex stycken av de åtta tillfrågade pedagogerna belyste vikten av flera olika rum för olika verksamheter. Gerd uttrycker sig på följande sätt:

Alltså lokaler för olika behov då, för det finns ju även ett behov av stora, lite större lokaler som de kan härja runt lite i och röra på sig också /.../ Vi är i behov av både stora och små utrymmen. Vår och prång.

Berit svarade följande på samma fråga:

Jaa... det ska finnas möjlighet att koppla av och att leka men även att kunna jobba med saker, skapande. Lek och bygga och att greja och dona. Att det finns möjligheter till sånt. Olika sorts verksamhet ska man ha möjlighet till.

Oavsett om fritidspedagogerna anser att de har tillgång till många olika rum eller inte så menar de ändå att det är viktigt. Gerd och Ronja belyser även barnens olika behov vilket bör synliggöras genom olika rum. Nästan alla fritidshem vi undersökt har genom en eller båda respondenterna tagit upp vikten av olika rum. Viveca från fritidshemmet Vit har däremot tagit upp lokalernas utformning från ett annat perspektiv. Hon vill att fritidshemsmiljön ska vara så hemlik som möjligt, med de olika praktiska företeelser som kan finnas där. Hon menar att lokalerna inte ska vara typiskt skola, utan ge barnen en annan valmöjlighet. Även Bertil anser att fritidshemmet inte ska vara som skolan. Han beskriver det som att fritidshemmet bör ha en annan atmosfär jämfört med skolan.

Att miljön ska vara lugn och trivsamt är ett annat svar som återkommit från flera fritidspedagoger. Fem av de åtta respondenterna tar upp detta under intervjuerna. Att man ska ha möjlighet att kunna gå undan och vara för sig själv eller i liten grupp. Att fritidshemmet ska erbjuda en lugn arbetsmiljö är ett annat exempel på fritidspedagogernas svar. Stefan som vid flera tillfällen under intervjun återkom till vikten av en lugn miljö sa:

Det ska vara en lugn och trivsamt miljö för barnen så att de kan slappna av på eftermiddagen för det är ändå deras fritid så att säga. Så det är viktigt att de har en lugn och säker miljö. Så att de trivs, det är ju det som är huvudsaken.

Berit som inte är medräknad i de fem av åtta p.g.a. att hon inte ordagrant tar upp en lugn miljö belyser istället vikten av en "mysfaktor". Att man försöker göra fritidshemmet så mysigt som möjligt, att genom inredning få en känsla av välmående.

Både Bertil och Berit anser det vara viktigt att fritidshemmet har egna lokaler som fritidspersonalen kan utforma efter sin verksamhet. Berit menar att det är viktigt för både barn och personal att man får ha ett eget ställe där man inte alltid behöver plocka undan. Enligt Bertil är det viktigt "att få ha egna lokaler, någonstans att få bo in sig och känna att det här är fritidshemmet".

I allmänna råd för fritidshemmet kan man läsa om god pedagogisk verksamhet. Vad betyder det för er?

Vi fick två typer av svar som var vanligt förekommande bland respondenterna.

- Utgå från barnens behov och önskemål
- Ett komplement eller en motpol till skolan

Vad majoriteten av fritidspedagogerna verkar vara överens om i den frågan är att de utgår från barnens behov och önskemål. Ronja säger att det ska finnas "allt för allas behov". De talar också om vikten av att det finns många olika lokaler att välja på för barnen. Det ska finnas möjligheter till både lek och avkoppling, man ska helt enkelt kunna erbjuda en varierad verksamhet. Det är bra om man har tillgång till lokaler som lekhall, dramasal, hobbyrum och gymnastiksal. I det sammanhanget nämner Berit att lokalerna ska vara i närheten av varandra så att det inte blir så att verksamheten förvandlas till barnpassning där man endast kan hålla koll på var barnen är och vad de gör genom att springa från den ena lokalen till den andra.

Viktigt är också enligt de flesta fritidspedagogerna att det finns mindre rum och prång där barnen kan vara, fritidsverksamheten är inte bara lek och stöj. Stefan säger att det inte ska vara typiskt skola när man är på fritid utan det ska vara fritid istället. Barnen ska ha möjlighet att leka och välja fritt vad de vill göra med sin tid. Viktigt är också att barnen får en möjlighet att slappna av någonstans eller som Gun säger "Att bara få komma och VARA"

Bertil säger så här:

Att utforma en miljö som ser inbjudande ut, där material är tillgängligt, som är anpassat för verksamheten och där det syns vad man kan göra.

De vill att den tillgång på material som finns också ska vara tillgänglig för barnen, de ska se vad som finns och lockas att t.ex. måla, bygga, sy eller klä ut sig. Enligt flera av fritidspedagogerna tycker de inte om att många av sakerna är inlåsta i skåp. Något de känner sig tvungna att ha då verksamheten består av så många barn med för få vuxna på en alldeles för liten yta.

Vad tycker ni fungerar bra respektive dåligt i era lokaler?

Vid intervjusituationen var denna fråga uppdelad i två (vad tycker ni fungerar bra i era lokaler samt vad tycker ni fungerar dåligt i era lokaler). Däremot är respondenternas svar hämtade från hela intervjuerna då deras verkliga situation kom upp vid flera tillfällen. I vårt sökande

efter mönster fann vi en ojämn fördelning mellan vad som fungerade bra respektive dåligt i lokalerna. Fritidspedagogerna presenterade betydligt fler negativa åsikter jämfört med positiva. Dessutom skiljer sig svarens karaktär och fördelning (bra resp. dåliga) beroende på vilket fritidshem respondenten arbetar på. På grund av att personalen på fritidshemmen upplever sin lokalsituation på skilda sätt har vi här valt att redovisa vårt material från två olika perspektiv. Först presenterar vi generella mönster oberoende av fritidshem därefter svaren från respektive fritidshem. De positiva uttalanden fritidspedagogerna gav resulterade i två generella mönster.

- Det finns många olika rum eller verksamheter
- Hittar alltid en lösning/det löser sig i slutändan

Vad gäller det första mönstret så representeras det av fem av de åtta tillfrågade, dock på olika sätt. Tre av de åtta fritidspedagogerna menar att de är nöjda med sin situation och hävdar sig ha tillgång till många olika rum. De två övriga anser sig ha tillgång till många olika rum men är allt för situationsbundna gällande barnantal, personalantal och storlek på rum.

Inget av de responderande fritidshemmen presenterar en ohållbar situation. De menar att i slutändan löser det sig efter förutsättningarna. De brister och önskemål pedagogerna ser i lokalerna vägs upp genom planerad verksamhet. Några av pedagogerna berättar också om barnens flexibilitet och deras anpassningsförmåga. Gerd berättar:

Jag tycker att vi har hittat en form som fungerar bra för vårt fritids och för barnen där. Sen kan man alltid önska saker och ting bättre men jag tycker just att dels barnen... vi har snälla barn måste jag säga, otroligt snälla barn! Som anpassar sig och de har inga problem med att göra det heller utan de vet vad som gäller...

De som fritidspedagogerna presenterade som negativt var betydligt svårare att urskilja generella mönster i. Detta på grund av att flera av fritidspedagogerna berättade om så många olika delar de såg brister i. De svar som ändå var starkast representerade var dessa:

- Omständigheter (samverkan med skolan, personal, barngrupper mm)
- Omständigheter (lokalernas uppbyggnad, högljutt mm)
- Bättre förr

Flera av de tillfrågade pedagogerna ansåg sig ha mer eller mindre tillgång till olika rum och aktiviteter men omständigheter runt om avgjorde hur rummen användes. Det var dessutom två olika omständighetsperspektiv som presenterades, omständigheter som för lite personal, för stora barngrupper eller samverkansproblem med skolan. Andra omständigheter som inverdade på användningen av inomhusmiljön var att rummen var för små eller på annat sätt inte passade till verksamheten.

Från alla fritidspedagoger vi intervjuat fanns önskemål om bättre lokaler. Berit som uttryckte ett missnöje över sin lokalsituation önskade egna lokaler där de slipper anpassa sig efter skolan.

Om man håller på med något arbete så måste man plocka undan hela tiden för att andra ska använda lokalerna dagen efter. Det blir att man får anpassa sig.

Även Rickard som anser att verksamheten och lokalerna fungerar bra på fritidshemmet uttrycker önskemål gällande lokalerna.

Här är det liksom öppet för all verksamhet oavsett morgon eller kväll. Däremot kan man önska att vissa utrymmen vore lite större, själv rummen. Rum har vi ju... jag tänker på trä. Där skulle man kanske behöva lite större utrymme, större rum.

Återkommande kommentarer bland fritidspedagogerna är referering bakåt i tiden. De hänvisar då till att det var bättre förutsättningar på fritids förr. Sådär säger Bertil

Det är jätteviktigt att de får leka sina lekar med varandra, som man gjorde förr i kuddrummet på fritids. Det fanns barn som gick in i kuddrummet och kom ut tre timmar senare alldeles rosiga om kinderna, och har haft jätteroligt. Det är det som är roligt, att få krypa in i deras värld. Det är viktigt att de får möjlighet till det. Det har blivit sämre på fritids, att få vara barn och att verkligen få göra det som jag gjorde i alla fall när jag var liten.

Både Berit och Gerd refererar även de tillbaka till en bättre tid. Gerd berättar att ”jag har jobbat så länge på fritids att jag minns hur det var när man hade sina egna lokaler, det är lite skillnad det är det”.

På grund av att fritidspedagogerna såg sin situation och lokaltillgång på så skilda sätt har vi valt att presentera svaren från varje fritidshem för sig.

Fritidshem Blå

Bertil beskriver situationen som mer negativ än positiv. Han säger följande:

Vi har ju i och för sig en bygghörna, den funkar ju men den är ju ganska trång och högljudd. /.../ ja, sen har vi ju i alla fall gymnasalen som vi använder oss av och det är bra.

Vidare berättar Bertil att deras fritidsverksamhet mest bedrivs i klassrum, vilket han beskriver som att ”det känns lite grann som att vi är i någon annans lokal”. Han menar att det kan bli stelt och oflexibelt. Han frågar sig dessutom hur roligt det egentligen kan vara att ha sitt klassrum som fritids.

Berit anser att de har en brist på lokaler och får anpassa sig efter skolan. De lokaler som finns beskriver hon som passager och allt för utspridda. På frågan vad som fungerar bra i lokalerna svarar hon:

Ingenting höll jag på att säga... nej men det är ingenting som fungerar i de lokalerna egentligen. Det kan jag inte tycka! Det är ingenting som fungerar bra i de lokalerna, så är det bara.

Övriga saker hon tycker fungerar dåligt är att man måste plocka undan för att skolan ska bedriva sin verksamhet dagen därpå. Material står undanstoppat i skåp och blir därför inte tillgängligt för barnen.

Fritidshem Röd

Ronja och Rickard tycker att deras verksamhet fungerar bra. De belyser båda att alla rum är till för alla och får också nyttjas av alla. Rickard berättar att det finns tillgång till lokaler för alla verksamheter. Det som de båda kan tycka saknas är en större yta i vissa lokaler. Så här beskriver Rickard detta: ”Man önskar bara att rummen kunde vara lite större. Men alla rum finns, och de går att nyttja och vi får nyttja dem”. Ronja berättar att hon tycker det mesta fungerar bra ”det är att man ibland saknar lite lokaler (skrattar) man skulle ha någon extra sådär. Men... nej jag är jättenöjd med våra lokaler.” Specifika saker de tar upp som de anser fungerar bra är: en öppenhet och flexibilitet, annorlunda inredning, inte traditionellt fyrkantigt

byggda lokaler, öppet för alla, att de alltid finner en lösning så det blir aldrig ett problem med lokaler. Dessutom berättar Rickard om alla de olika aktiviteterna som finns i lokalerna och att han tycker det fungerar bra.

Fritidshem Gul

Gerd och Gun tycker att de har hittat en form som fungerar bra för deras fritidshem och efter de resurser de har. Gerd berättar att de har tillgång till hobbyrum, lekhall, dramasal mm. Däremot önskar de sig fler rum för barnen. Gerd berättar följande:

Det är väldigt sällan som barnen kan gå in tre stycken i ett rum och säga att här vill vi vara. Oftast säger vi att ni måste nog vara några fler annars går det inte och det är jättesynd. Det har ett stort behov av att vara kanske tre-fyra stycken i ett litet rum det behöver inte vara såhär stort ens egentligen, men såna utrymmen.

De beskriver också en saknad av att kunna påverka sin situation. Gun menar att det inte finns tillräckligt med personal och det påverkar miljön på ett negativt sätt. Dessutom berättar hon om en situation då de ville ha vanliga bord i stället för skolbänkar.

Vi har ju önskat länge och pratat och försökt då men... det skulle bli bord istället. Det sägs att det ska komma men det kommer inte. Det kostar väl för mycket pengar.

Vidare så säger Gerd:

Man vet ju inte heller, nästa år kanske vi får ett rum mindre eller ett rum mer eller vi kanske får flytta helt.

Övriga saker som de tycker fungerar dåligt: för mycket saker inlåsta, kan inte spara saker som barnen bygger, de vill ge större möjlighet för barnen att välja mer och de anser att det är för stora barngrupper i förhållande till lokalerna.

Fritidshem Vit

Viveca som arbetar på fritidshemmet är nöjd med den situation de är i vid intervjutillfället. På vår inledningsfråga vad tycker du är viktigt gällande fritidshemmets lokaler svarar hon: "Det som vi har nu. Precis som det ser ut här. Förutom att det är för många barn då." Vidare menar hon att skolans miljö är mer styrande och vill därför skilja skolan och fritids åt. Det menar hon också att Vit fritidshem gör. Det som hon beskriver som negativt är den höga ljudnivån och att det i vissa rum blir för många barn.

Fritidshem Svart

Stefan berättar att de har delat upp verksamheten så att barnen ska se vilken aktivitet lokalen eller delen av rummet erbjuder.

De sprider liksom inte ut sig så att det är grejer över hela rummet utan de delar upp sig. /.../ Så jag upplever det inte som att det är någon rörig eller stökig miljö så för dem. De går och sätter sig och sen är de där de är och de vet var de ska vara. Så det tycker jag är väldigt bra, vi har delat upp det så att vi trivs.

Han är i huvudsak nöjd med lokalerna och menar att barnen trivs. Dessvärre anser han att lokalerna är för små och det gör att det kan bli ett högt tempo med hög ljudnivå. Dessutom blir luften ganska dålig när det är många människor i rummen. Stefan berättar också att de saknar ett rum där barnen "kan röja järnet med bollar eller vad som helst".

Hur skapar man en inbjudande och utmanande miljö?

- Ha material och saker framme
- Atmosfären

De flesta av fritidspedagogerna svarar att man vill att saker ska kunna stå framme för att på det sättet locka barnen och ge dem idéer och impulser. Bertil säger "... material framme, genom att göra så visar man barnen vad som är tillåtet". Viveca säger att barnen ska kunna känna att de kan hämta saker själva, det gör dem självständiga och de får en känsla för att de *kan*. Bertil har också åsikten att fritids måste börja våga ta lite mer plats.

Den andra åsikten om vad en inbjudande och utmanande miljö är handlar mer om atmosfären man skapar än om vad som finns rent praktiskt. Ronja nämner att på fritidshemmet ska det vara både lugnt och roligt. Som exempel nämner hon att man kan spela lugn musik i bakgrunden. Både Berit och Gun pratar om mysfaktorn man kan skapa med kuddar i soffor i lite mindre rum som t.ex. dockvrån. Gun tycker också att det är viktigt att man då kan ändra belysningen i rummen så att det inte alltid är ett sterilt lysrörsljus som lyser upp rummen. Hon tycker vidare att det är viktigt att man arbetar med färger i rummen, en färg kan stimulera till lugn och en annan till aktivitet. En WOW-känsla kan skapas i ett rum genom att t.ex. ha en målning på väggen. När det gäller konstnärligt skapande tycker Rickard att det är viktigt att: "Barnens alster kommer upp på väggarna, synliggör verksamheten, det inspirerar."

För att sammanfatta andemeningen i vad fritidspedagogerna anser är en inbjudande och utmanande miljö så väljer vi att citera Stefan som säger: "Få en miljö där de trivs."

5.3 Intervjuer med skolledare

Syftet med vår studie var att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan. Skolledare har det yttersta ansvaret för inomhusmiljön på skolan och fritidshemmet, som ett komplement till fritidspedagogernas svar har vi därför valt att även intervjua dessa. Eftersom frågorna till skolledarna endast var tre till antalet och vi bara fick svar från två av de fem tillfrågade väljer vi att redovisa skolledarnas svar under respektive fråga. Vi benämner för enkelhetens skull skolledarna vid två helt fiktiva namn, Peter och Ann.

Vad tycker du är viktigt gällande fritidshemmets lokaler?

Peter menade att det var viktigt att miljön inbjöd till en stimulerande och god lärmiljö. Han ansåg också att det skulle finnas utrymme för verksamhet både i grupp och enskilt. Ann nämnde att miljön ska upplevas som öppen och välkomnande. Vidare pratade hon om kreativ och stimulerande miljö. Hon gjorde heller ingen skillnad på skola och fritids, hon ansåg att all tid är lärandetid.

Hur ser du på ditt uppdrag gällande inomhusmiljön?

Peter svarade att hans uppdrag var att ha god kontroll på lokalernas utformning och ändamål. Vidare sade han att det också ingick i hans uppdrag att ansvara för de fysiska aspekterna av lokalerna. D.v.s. arbetsmiljön som pedagoger och barn befinner sig i. Vad han menade då var främst ventilation, temperatur, belysning och att det inte fanns något på fritidshemmet som kunde orsaka skador.

Ann däremot pratade mer om sitt pedagogiska uppdrag som skolledare, att se till att eleverna befanns sig i en pedagogisk lärmiljö. För henne var det viktigt att tiden på fritids inte bara

blev tidsfördriv utan att barnen också lärde sig saker och utvecklades hela tiden de befann sig i skolans/fritids lokaler. Hon påpekade ännu en gång att de inte gjorde någon åtskillnad mellan fritidstid och skoltid. Det var samma barn i samma lokaler med samma pedagoger och samma material. Vidare berättade hon att de på skolan gått utbildning i att använda rummet som den tredje pedagogen. De ändrade hela tiden om för att det skulle bli så bra som möjligt, bl.a. arbetade de mycket med att skapa vrår. Hon nämnde att de i sitt tänk mer liknar en förskolemiljö än en traditionell skolmiljö. Hon säger:

Vi har ju verkligen försökt att anpassa så att man har vrår. För alla behöver ju inte göra samma sak samtidigt. Utan det kan ju vara lite mera rörligt i en vrå och så kan det vara lite mer städat i en annan. Ja, ni vet... möjlighet att ligga, möjlighet att stå. Allt sånt.

På det viset menar hon att fritidshemmet blir en naturlig förlängning av skolan. Helhetssynen på barnen och deras dag på skolan är mycket viktig.

Hur stor möjlighet har ni att följa styrdokumentens riktlinjer när det gäller fritidshemmets lokaler?

Både Peter och Ann ansåg att de hade goda möjligheter att följa styrdokumentens uppdrag. Peter svarade så här:

För de uppdrag som finns i styrdokumentet anser jag att vi har goda möjligheter att motsvara dessa om det utgår enbart från lokalfrågan.

5.4 Sammanfattning

Av de fem fritidshem vi besökte var fyra stycken fysiskt integrerade i skolan. Det femte var ett så kallat singelfritids som fanns i en egen byggnad en bit från själva skolbyggnaden. Tillgång på olika sorters rum och möjligheter till olika typer av aktiviteter varierade från ingen tillgång till gott om möjligheter. På ett av fritidshemmen var det mesta begränsat, på ett annat var möjlighet och tillgång god på de flesta av punkterna. Övriga fritidshem befann sig på en skala däremellan.

Fritidspedagogerna tyckte att det var viktigt med flera sorters olika lokaler för olika sorters verksamhet och att miljön skulle vara lugn och trivsamt. De tyckte också att verksamheten i lokalerna i god pedagogisk anda skulle utgå från barnens behov och önskemål och att fritidshemmet i det läget skulle var en motpol eller ett komplement till skolan. Viktigt var också att tillgången på material för barnen att arbeta med var god samt att det även var tillgängligt för barnen. Enligt våra observationer var tillgången på material ofta god men tillgängligheten var sämre.

Det som kunde fungera dåligt i lokalerna var att de var för utspridda i förhållande till antal personal man hade tillgång till. De hade också tillgång till för få lokaler. Ytterligare en sak som upplevdes som negativ var att barnen inte kunde bevara arbeten framme över tid utan alltid var tvungna att plocka undan efter sig samma dag. Negativt var också att man på flera fritidshem upplevde sig vara där på skolans villkor. Endast på ett av fritidshemmen hade man inte den negativa upplevelsen när man befann sig i samma lokaler som skolan. Där fungerade allting bra och alla rum var till för alla och fick nyttjas av alla. På det fritidshem som överhuvudtaget inte var integrerat med skolan var man nöjd med allt förutom att ljudnivån ibland kunde bli något hög.

Överlag ansåg fritidspedagogerna att de ändå hanterade situationen någorlunda bra utifrån de förutsättningar de hade. Fritidspedagogerna ansåg att en inbjudande och utmanande miljö

handlade om att kunna ha saker och material framme. Vidare ansåg de att atmosfären var viktig, det vill säga kombinationen av den fysiska och psykiska miljön.

Skolledarna ansåg att miljön skulle vara stimulerande, välkomnande och att det skulle vara en god lärmiljö. Det skulle finnas möjligheter att arbeta både i grupp och enskilt. Vidare ingick det i deras uppdrag att ansvara både för de rent fysiska aspekterna av miljön samt det pedagogiska uppdraget med en bra lärmiljö. De ansåg också att de hade goda möjligheter att följa styrdokumentens riktlinjer beträffande fritidshemmets lokaler.

6. Diskussion

Syftet med vår studie var att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan. Detta har vi gjort utifrån tre olika frågeställningar som vi sökt svar på genom intervjuer med fritidspedagoger och skolläda samt observationer av fritidshem. I vår diskussionsdel kommer vi nu att diskutera och analysera en frågeställning i taget utifrån våra resultat. Detta har vi valt att göra för att vi tror att det då går att få en så tydlig bild som möjligt av det arbete vi gjort om fritidshemmets inomhusmiljö. Vi använder oss av Björklids (2005) helhetssyn av hur människor uppfattar rummet. Skantzes (1998) tankar om rum fulla av möjligheter vidgar perspektivet på vad som är ett bra rum och en bra miljö.

6.1 Vilken miljö är det fritidspedagogerna har i uppdrag att skapa utifrån styrdokument och forskning om inomhusmiljöns betydelse?

Enligt de fritidspedagoger vi intervjuat ska miljön anpassas efter barnens behov och önskemål. Med andra ord handlar det om att ha ett barnperspektiv när man utformar miljön på fritidshemmet. Exempelvis säger Gerd från fritidshem Gul "...lokaler för olika behov /.../ både stora och små utrymmen". I *LPO 94* kan man läsa att inomhusmiljön på fritidshemmet ska vara ändamålsenlig. Dock preciseras aldrig vad detta innebär. I *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem* står det att i skapandet av en pedagogisk miljö ska man utgå från barnen i ett helhetsperspektiv på barns lärande och utveckling. Uppdraget för fritidspedagoger är således att skapa en lärandemiljö där barnen kan utvecklas utifrån de behov och förutsättningar var och en har. Att utgå från barnens behov och önskemål är något som fritidspedagogerna är medvetna om och som de även anser vara viktigt. Där stämmer också deras tankar med fritidshemmets styrdokument. Vidare kan man se en koppling även till Björklid (2005) då hennes teori handlar om att individ och miljö samspelar. Människan både påverkas av och påverkar miljön omkring sin egen person. Hon säger också att alla, särskilt barn, uppfattar och utforskar sin miljö på olika sätt, med alla de olika sinnen vi som människor begåvats med. Detta betyder att alla har sin egen bild av ett rum, av en miljö. Vår tolkning av det är att det måste finnas en mångfald i en miljö för att kunna möta och tillfredsställa barnens olika behov och olika förutsättningar för utveckling och lärande.

Skantze (1998) talar om möjlighetsrum där barnen ska kunna utgå ifrån sina erfarenheter och relatera till sin egen verklighet. Hon talar om en sinnrik miljö där allt inte redan är tillrättalagt och färdigt för en speciell aktivitet. Just när det gäller att ha rum som tilltalar olika sinnen och att ha en mångfald i miljön så går fritidspedagogerna, Björklid och Skantze hand i hand. Däremot går åsikterna isär något när det handlar om funktionslösheten i ett rum. Fritidspedagogerna vill och tycker överlag att det ska synas vad ett rum kan användas till. De vill att barnen ska kunna se vad de kan göra därinne. T.ex. att man bygger i byggrummet och läser i bokrummet osv. Björklid (2005) talar i termer om inkluderande eller exkluderande miljö, då ett rum lämnar ett symboliskt budskap till en besökare. Hon menar då om man är välkommen in och vad man är välkommen att göra i rummet. Där tycker vi oss kunna se en koppling mellan vad fritidspedagogerna säger och vad Björklids teorier handlar om. Mer tveksamma blir vi när det kommer till Skantze och fritidspedagogerna. Handlar det helt enkelt om en definitionsskillnad om vad som är ett färdigt rum för Skantze och vad som är ett färdigt rum för fritidspedagogerna? Vi menar att det är här teori och praktik möts. I teorin vore det fantastiskt om barn kunde gå in i dessa funktionslösa rum och låta sinnena få fritt spelrum men vi är mycket tveksamma till om det fungerar så i verkligheten, i praktiken. För att kunna erbjuda barnen den typen av miljö är det viktigt att vi som vuxna och pedagoger i ett tidigare skede verkligen har gett barnen möjligheter till egna erfarenheter och en egen verklighet att relatera till. Risken finns annars att sådana rum utan tydlig inriktning om vad barnen kan göra

där endast gör dem förvirrade. Vi anser att barn idag överlag är alltför vana vid att få saker serverade för sig. Därför menar vi likt Björklid och fritidspedagogerna att det är nödvändigt att rummen visar vad man kan göra där, så att barnen känner sig välkomna in. Samtidigt vill vi starkt argumentera för att det också är bra om det finns tillgång till de funktionslösa, sinnrika rum Skantze (1998) skriver om och pläderar för. Hennes arbete med möjlighetsrum utgår från vad barnen tycker är bra miljöer, alltså vill de ha dessa sinnrika, funktionslösa rum. Sett ur den aspekten är det rimligt att anta att vi vuxna kan ha fel när vi antar att barn inte skulle klara av en sådan miljö. Istället kan det vara så att det är vi vuxna som skulle bli förvirrade och inte veta vad vi skulle använda ett sådant rum till. Vi har gjort upptäckten att vi liksom många andra lägger in ett eget vuxenperspektiv i vad som är barnens värld och deras uppfattning av världen. Istället måste vi försöka att mer se världen ur ett barnperspektiv och förstå vad barnen själva upplever som viktigt samt uppmuntra deras förmågor och kompetenser. Utifrån vad vi nu läst, observerat och fått oss till dels av våra respondenter har vi nu tagit till oss att mångfalden är viktig för barns utveckling och kunskapsinhämtning. När barnen då får möjlighet att utveckla sin förmåga att ta tillvara dessa rum som Skantze talar om menar vi att de kan komma att göra stora vinster vad det gäller både kreativ förmåga och skapande av självkänsla. Verkligheten gör sig dock påmind då det på många fritidshem verkar vara en omöjlighet att skapa sådana rum. Detta på grund av den begränsade tillgång till olika miljöer som fritidspedagogerna har. Även om de skulle vilja så har de ingen möjlighet då fritidshemmet är inhyst i skolans lokaler och där skolan utgör normen för hur lokalerna ska brukas. Hur lätt kan det vara att skapa ett rum med mångfald och sinnrikedom när man är hänvisad till ett klassrum skapat för traditionell undervisning? I förlängningen kan man ju sedan fråga sig om ett traditionellt klassrum är den bästa och mest inspirerande fysiska miljön för ett barn.

Fritidspedagogerna säger också att det i deras uppdrag ingår att skapa en miljö som barnen trivs i och att den inte endast ska vara styrande från vuxna. Detta har de stöd i genom *LPO 94* där det står att barn/elever ska ha möjlighet att påverka sin miljö och att de också ska ha inflytande över den. Att vara delaktig och att ha inflytande är, som vi ser det, en förutsättning för att man ska trivas. Denna delaktighet var dock begränsad av vad vi fick höra under våra intervjuer. Många barn, för liten personalstyrka och lokaler som inte var anpassade för fritidsverksamhet gjorde att det på de flesta håll blev alltför vuxenstyrt. Detta anser vi i det läget är förståeligt även om det är något man ska sträva bort från i den mån man kan. Fritidspedagogerna fick lov att styra och bestämma inriktning på verksamheten för dagen för att överhuvudtaget få den att gå runt. Om man betänker att det på ett fritidshem var ca 80 barn inskrivna, inser man snart att möjligheterna att få ihop en verksamhet i lokalerna som passar alla är ytterligt begränsade. Gummesson m.fl. (1992) skriver om att det är viktigt att barnen själva får utforma sina utrymmen utan att vuxna är där och styr och ställer. Vi förstår att det är svårt att leva upp till så som verkligheten på många fritidshem ser ut idag. Möjligtvis är det därför flera fritidspedagoger önskar sig tillbaka till hur det var förr, när fritids var en egen verksamhet som inte var integrerad i skolan, varken fysiskt eller psykiskt. I skollagen står det att fritidsverksamhetens behov och skolverksamhetens behov ska väga lika tungt. Är det så det ser ut i verkligheten? I alla fall inte när det gäller tillgång till lokalerna och möjligheterna att påverka hur lokalerna ska brukas anser vi efter att ha gjort denna studie. Fritidshemmet flyttade in i skolans lokaler när de två verksamheterna integrerades och hela tiden därefter har förhållandet dem emellan varit ojämnt, med skolan som vinnare och normgivare. På vissa håll har det till och med handlat om en maktkamp istället för samverkan med gemensamt fokus: det bästa för de gemensamma barnen.

När vi var ute för att observera fritidshemmen reagerade vi på att det mesta i verksamheten handlade om aktivitet för barnen. Enligt skollagens direktiv ska det finnas rum för vila och lugnare aktiviteter också på ett fritidshem. Måste verkligen våra barn aktiveras hela tiden? Det är minst lika viktigt att de får möjlighet att helt enkelt bara få ”vara”. Vara tillsammans med någon kompis eller sina egna tankar. Möjligheterna för dem att få komma till ro eller att ha lugnare aktiviteter på fritidshemmen var överlag mycket begränsade. Det var ett problem som också många fritidspedagoger såg och som de inte tyckte var bra. Själva kan vi inte göra annat än att hålla med dem. Tid för reflektion över vad som hänt under dagen och vad man varit med om är något som alla behöver, även barn.

Man kan inte komma ifrån att det fysiska rummet är viktigt för oss människor. Som vi tidigare nämnt säger Björklid (2005) att människan och miljön samspelar och påverkar varandra i ett miljöpsykologiskt perspektiv. Detta gäller både funktionellt, intellektuellt och estetiskt. De funktionella och de intellektuella behoven blir oftast och gott och väl tillfredsställda på våra skolor och därmed också på våra fritidshem. Däremot kommer ofta de estetiska behoven på skam enligt henne. Vi vill argumentera för att man där kan använda barnens egen konstnärliga ådra för att få miljön mer estetiskt tilltalande. Detta såg vi ett tydligt exempel på under ett besök på ett av fritidshemmen. Det var barnens egna konstverk som prydde väggarna. Vi skulle vilja se mer av den varan! När barnen blir involverade och bekräftade i sin miljö är också chansen större att de uppskattar och är mer rädd om den. Det är i alla fall vår förhoppning. Varför skulle man inte vara mer aktsam om något man själv varit med om att skapa i en miljö där man som person är viktig? En sliten och torftig miljö leder enligt Björklid (2005) till att barn/elever misstror sin omgivning och personalen, vilket i sin tur leder till vidare förstörelse av den fysiska miljön. Så frågan är inte *om* miljön är viktig utan om hur vi ska ta hand om och utveckla den fysiska miljön som är så viktig för oss.

Vi drar slutsatsen att fritidspedagogerna, Björklid (2005), Skantze (1998) i mångt och mycket menar samma sak och strävar mot samma mål. Fritidspedagogerna befinner sig i verkligheten med de faktiska förutsättningarna där Björklid och Skantze har teorier om hur ett bra rum och en bra miljö skapas. Det handlar hos alla parter om att ha ett barnperspektiv och de utgår från en helhetssyn på barnens tillvaro i olika miljöer. Ett rum som välkomnar barnen och ger en fingervisning om vad man kan göra där, samtidigt som det är en sinnesrik miljö som utgår från barnens egen verklighet och deras erfarenheter är då det ideala. Enligt vad vi fått höra och vad vi läst om under det här arbetet så anser vi nu att det är just denna miljö som fritidspedagogerna har i uppdrag att skapa i fritidshemmet, när det handlar om den fysiska miljön.

6.2 Vilken syn har fritidspedagogerna på fritidshemmets inomhusmiljö?

Fritidspedagogernas syn på det egna fritidshemmet och dess situation är övervägande negativ. Ser vi rent konkret till de svar vi fick så var det som kunde bli bättre och missnöjessvar överrepresenterade. Trots denna övervägande negativa syn menade två av de fem tillfrågade fritidshemmen att deras lokaler fungerade överlag bra. Även dessa båda fritidshem berättar om brister och förbättringsmöjligheter i miljön. Dock anser de sig i huvudsak vara nöjda med situationen de befinner sig i. Av det vi sett i vår studie kan vi säga att två av fritidshemmen överlag var nöjda och tre var missnöjda över sin lokalsituation. Synen på den egna inomhusmiljön går att placera in i två läger. En fråga vi då kan ställa oss är vad som påverkar vilket läger fritidshemmet hamnar i. Vilka gemensamma nämnare har de fritidshem som är nöjda respektive missnöjda med sin inomhusmiljö? Fritidshem Blå, Gul och Svart som vi analyserat som fritidshem som överlag är missnöjda med sina lokaler är alla lokalintegrerade i

skolan men har en bristande samverkan med den. Fritidspedagogerna på Röd fritidshem menade att deras samverkan med skolan fungerade mycket bra vilket också resulterade i att deras fritidsverksamhet och inomhusmiljö hade stora möjligheter. Situationen för Vit fritidshem var även den väl fungerande till stor del p.g.a. att lokalerna inte var integrerade med skolan utan verksamheten var självstyrande och oberoende av skolan.

Calander (1999) menar att fritidshemmet och skolan bör skiljas åt. Integrationen mellan de båda har slagit hårt på fritidsverksamheten. Gummesson m.fl. (1992) skriver att samverkan mellan skolan och fritidshemmet sällan sker på lika villkor. Miljön är ofta anpassad efter skolan men är bristfällig för barnomsorgen. I *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem* står det skrivet att i en integrerad verksamhet bör skolans och fritidshemmets behov av att använda lokalerna väga lika tungt. Vidare står det också kommenterat att skolans ord och behov oftast väger tyngst i en integrerad verksamhet. Vid konflikter bör man arbeta fram en plan och policy över lokalernas användning vilket i sin tur är skolledarens sak att den uppfylls.

Med vår studie som grund kan vi säga att verkligheten inte stämmer överens med de råd som finns och bör efterföljas. Synen på fritidshemmets inomhusmiljö är positiv så länge råden efterföljs. När integrationen och samverkan sker på lika villkor presenteras en positiv bild av inomhusmiljön och verksamheten på fritidshemmet. Likaså visar vår studie att synen på fritidshemmet stärks då verksamheten kan bedrivas helt oberoende av skolan. Vid de tre fritidshem som lokalmässigt var integrerade med skolan men samverkan var bristfällig var också synen på situationen negativ. Exempel på detta är den uppgivenhet flera fritidspedagoger uppvisar gentemot samarbete med skolan. Att lokalerna i första hand används i skolans syfte och fritidshemmet använder och brukar "deras lokaler" i andra hand. Gummesson m.fl. (1992) menar att fördelar med integrationen mellan skolan och fritidshemmet kan vara gemensamt resursutnyttjande exempelvis genom lokaler, material och personal. Vidare menar de också att den vinnande parten i sammanslagningen är skolan, då deras lokalsituation har förstärkts medan fritidshemmet har försämrats. Vår studie visar också den på att fritidshemmets situation försämrats med tiden. Flera av de fritidspedagoger vi intervjuat refererar tillbaka i tiden. De hänvisar då till att det var bättre förutsättningar på fritids förr. Enligt *Allmänna råd med kommentarer för fritidshem* var verksamhetens uppgift på 1980-talet att vara ett komplement till hemmet och till barnens övriga sociala och kulturella miljö. Organisationen anpassades till det efterfrågade behovet från familjerna men arbetssätt och innehåll byggde på barnens behov, intressen och utveckling.

Vi ställer oss frågande till hur mycket fritidshemmets inomhusmiljö är beroende av skolan? Enligt vår studie verkar skolans syn på fritidshemmet avspeglas i fritidshemmets inomhusmiljö. De skolledare vi tillfrågat menar att fritidshemmets miljö ska vara: stimulerande och inbjudande. De berättar också att det ska vara en lärmiljö. Är det möjligt att vi skulle ha fått andra svar från skolledarna om vi studerat skolans inomhusmiljö? Begreppet *lärmiljö* använde båda skolledare vi tillfrågat. Ingen av fritidspedagogerna använde det begreppet. Det är möjligt att vi behöver mer underlag gällande synen på begreppet lärmiljö för att kunna dra rättvisa slutsatser men utifrån vår studie kan vi ändå se en skillnad mellan skolledares och fritidspedagogers syn på lärmiljö kopplat till den fysiska inomhusmiljön.

Björklid (2005) menar att miljön man vistas i är viktig. Man påverkas av den och det är då enligt henne viktigt hur man utformar miljön. Björklids teorier omfattar alla sorters miljöer vilket då också innefattar fritidshemmets miljö. Alltså kan vi säga att Björklid har den synen att miljön på fritidshemmet är viktig.

6.3 Vilka olika inomhusmiljöer har vi sett på fritidshemmen?

I vår studie har vi sett en vid blandning av inomhusmiljöer på fritidshemmen. Fritidshem med egna lokaler och fritidshem som använder skolans lokaler. Fritidshem med begränsade möjligheter och fritidshem med goda möjligheter. Flera av fritidshemmen bedrev verksamhet i samma inomhusmiljö som skolan. I huvudsak var dessa miljöer också utformade och anpassade efter skolans behov och ändamål. Vi har tidigare redovisat att både fritidspedagogerna, Gummesson m.fl. (1992) och Calander (1999) menar att fritidshemmet är allt för skolanpassat. Med det menar vi den ojämna samverkan som bland annat kan leda till att fritids bedriver verksamhet i klassrum. Det vi sett när vi besökt fritidshemmen, i lugn och ro, utan barn, tillsammans med en pedagog som berättar och förklarar, är miljöer med tankar bakom, olika rum med olika funktioner och en stor materialtillgång. Det vi hört och tolkat när vi intervjuat fritidspedagoger är en uppgivenhet gentemot skolans behov och krav, för stora barngrupper och en dyster framtidsvision. Exempelvis så har enligt våra observationer fritidshem Gul flera utrymmen för fri lek, gott om möjligheter för skapande verksamhet och gott om möjligheter till rörelse och idrott. Dock berättar fritidspedagogerna en annan historia. Där genomsyras deras berättelser av missnöje över situationen och en uppgivenhet gentemot skolans behov. Är det så att fritidshemmen på papper och utan verksamhet har en inomhusmiljö som fungerar bra och har alla möjligheter till utveckling? När man sedan ser helheten med alla omständigheter som barngrupper och samverkan så är fritidshemmets inomhusmiljö inte alls lika bra. Dessa komponenter gör det svårare att svara på och komma fram till hur en bra inomhusmiljö ska se ut samt vilken typ av miljö vi sett. Vi kan vidare via observationer konstatera att fritidshem Gul har gott om möjligheter till skapande verksamhet. För att få en helhetsbild måste man däremot se till fritidshem Guls totala situation. Vid intervjusituationen berättar fritidspedagogerna från Gul fritidshem om för stora barngrupper och för små lokaler mm. Även skolledarintervjuerna ger oss tolkningsmöjligheter i frågan. En av de intervjuade skolledarna uttrycker sig på följande vis när han får frågan om deras fritidshem uppfyller styrdokumentens krav och råd.

För de uppdrag som finns i styrdokumentet anser jag att vi har goda möjligheter att motsvara dessa om det utgår enbart från lokalfrågan.

Efter att vi dragit slutsatser som dessa skulle det ha varit intressant och nyttigt för vår studie att även observerat inomhusmiljöerna när barnen var aktiva i dem. Att i verksamheten studera flödet av barn och hur de använder lokalerna.

Vidare kan man fråga sig vilka utrymmen det egentligen finns för fritidshemmet att utveckla den perfekta inomhusmiljön. Med den perfekta inomhusmiljön menar vi i detta fall vad som fritidspedagogerna anser viktigt, det forskningen hävdar och barnens önskemål. Utifrån vår studie menar vi att viljan och kunskapen finns till att skapa en perfekt inomhusmiljö. Dessvärre gör omständigheterna som barngrupper, samverkanssvårigheter, personaltäthet mm det omöjligt.

Går man tillbaka och studerar vår observationstabell på sidan 24 går det att avläsa att det på många fritidshem saknas ett vilorum för barnen. I skollagen kan man läsa att det för barnen bör finnas utrymmen för vila eller lugnare aktiviteter. Läser man mer noggrant i vår tabell kan man utläsa att det på två fritidshem inte finns något vilorum i anslutning och ett där det är begränsad tillgänglighet. På de två övriga fritidshemmen finns det alltid ett rum tillgängligt för vila eller ett avsatt rum för vila. Det man då kan fråga sig är hur dessa vilorum fungerar i

praktiken. Vi har tidigare diskuterat skillnaden mellan det vi konkret sett i de barnlösa lokalerna och pedagogernas egna ord och helhetssituation. Om det nu är så att utformningen och tillämpningen av inomhusmiljön är beroende av andra omständigheter som barngruppen o.s.v. så kan man fråga sig om det tänkta vilorummet i verkligheten blir vilorum. Vi drar utifrån det slutsatsen att miljöer och rum som har en pedagogisk och utvecklande tanke inte alltid kan praktiseras som det var tänkt p.g.a. andra omständigheter.

Vidare så visar vår observationstabell att barnens tillgänglighet till material är låg. Material finns på samtliga fritidshem med tillgängligheten för barnen är knapp. Både Björklid (2005) och Skantze (1998) betonar vikten av barns eget utforskande av miljön där rummen ska inbjuda och erbjuda barnen något. Även fritidspedagogerna själva menar att tillgänglighet är viktigt för barnen. Frågan är vilket fokus som sätts på tillgängligheten av material. Vi menar att det är lätt att fokusera på materialtillgång och att säga vad som finns. Problemet är att man istället glömmer bort tillgängligheten trots att man anser det vara viktigt. Frågan är varför det blir på det sättet. Där anser vi återigen att omständigheterna i fritidshemmets lokaler har en stor betydelse. Platsbrist, många barn och utspridda lokaler gjorde det svårt att hela tiden ha saker tillgängliga för barnen. Vi anser att det är denna tillgänglighet som är själva essensen i fritidshemslokalerna.

Styrdokumentet berättar att fritidshemmets lokaler ska vara ändamålsenliga. Vad innebär då det? Enligt de allmänna råden är fritidshemmets uppgift bland annat att förena omvårdnad och omsorg med god pedagogisk verksamhet som en helhet och att denna verksamhet bör utgå från barnens egna intressen och erfarenheter samt anpassas till barns olika förutsättningar. Vi menar att om man lyckas skapa miljöer där allt det material som finns på fritidshemmen finns tillgängligt för barnen så lyckats man också skapa en fritidshemsmiljö som uppfyller styrdokumentets och fritidspedagogernas önskemål.

6.4 Praktisk relevans för vår profession

Det behövs mer insikt och medvetenhet överlag om inomhusmiljöns betydelse och hur den påverkar oss människor. Tyvärr är det ofta den ekonomiska verkligheten som får styra hur mycket som ska satsas på denna miljö. Vi anser dock att med större kunskap och medvetenhet skulle man kunna utforma miljön utan att det kostar en massa pengar. Samtidigt kan man också ställa sig frågan om det inte är värt att satsa på barnens inomhusmiljö på fritidshemmet i långa loppet? Kanske får vi så mycket mer tillbaka än vad det kan komma att kosta i reda pengar? Som i så många andra frågor är det viktigt att vi satsar på barnen då det faktiskt är så att de är vår framtid.

I ett skolutvecklingsperspektiv vill vi arbeta för en högre grad av samverkan mellan fritidshem och skola. Vi tror att det är viktigt med attitydförändringar ute i skolans verklighet när det nu ser ut som det gör att skola och fritidshem ska dela på lokaler och verka i samma miljö. Det handlar om att få insikt i andras yrkesroller likväl som en ömsesidig respekt. Vi ska alla arbeta mot samma mål, våra gemensamma barns bästa. För att det samverkansarbetet ska fungera optimalt och lokalerna kunna utnyttjas på bästa sätt av alla, anser vi att det är viktigt att rollerna för skola respektive fritidshem blir tydligare. En väg för att nå dit menar vi kan vara att fritidshemmet får en egen läroplan eller att *LPO 94* blir styrande på samma sätt som den är i skolan. På det sättet skulle fritidshemmet få lika stor tyngd som skolan och kunna hävda sin rätt till det som personalen där bedömer som ändamålsenliga lokaler. För barnens skull behövs ett helhetsperspektiv på skolans och fritidshemmets verksamhet. Av yttersta vikt är också att vi verkar för att få en utarbetad och genomarbetad policy över hur skolans lokaler ska nyttjas. Skolledaren har det övergripande ansvaret för att detta görs men det är personalen

på fritidshemmen och i skolan som ska se till att denna policy efterföljs. Policyn ska vara till alla verksamheters bästa.

6.5 Vidare forskning

Under arbetets gång har det dykt upp flera intressanta frågeställningar som vi tycker att man i framtida forskning kan fördjupa sig i. Frågorna har uppstått under våra diskussioner med varandra, fritidspedagoger och andra men vi har varit tvungna att släppa dessa då vårt arbete handlat om fritidshemmets inomhusmiljö i en integrerad skola. Konkreta ämnen för vidare forskning är följande:

- En egen läroplan för fritidshemmet – realitet eller inte? Bra eller dåligt?
- Inventering av lokaler – hur många fritidshem finns i kommunen, hur stor yta tar dessa i anspråk och hur många barn brukar denna yta.
- Estetikens betydelse i lokaler och inredning – vilken betydelse har den för oss människor?
- Förhållandet mellan skola och fritidshemmet – en mer djupgående analys av hur samverkan ser ut och fungerar.
- Hur ser barnen själva på fritidshemmets inomhusmiljö och lokaler?
- Inomhusmiljön i klassrummet – ur skolans perspektiv, vad är en bra och utvecklande inomhusmiljö?
- Vilken plats har människan i vår miljö? – Är det människan som styr miljön eller miljön som styr människan?

6.6 Avslutande sammanfattning

Syftet med vår studie har varit att ur fritidspedagogernas perspektiv undersöka hur fritidshemmets fysiska inomhusmiljö fungerar i samverkan med skolan. Vår studie visar att samverkansarbetet mellan fritidshemmet och skolan har stor betydelse för hur inomhusmiljön fungerar. På de fritidshem som var integrerade i skolan med bristfällig samverkan fanns en önskan om bättre inomhusmiljö. Motsatsen var de fritidshem där samverkan fungerade på lika villkor eller fritidshemmet helt var separerat från skolan. Där upplevde fritidspedagogerna sin situation som betydligt bättre. Enligt vår studie är också andra omständigheter och situationer runt om avgörande för hur inomhusmiljön fungerar. Barngruppens storlek och personaltätheten har en sådan stor betydelse för inomhusmiljön att den inte går att bortse från i denna studie.

Björklid (2005) menar att miljön man vistas i är viktig. Man påverkas av den och det är då enligt henne viktigt hur man utformar miljön. Vår studie visar att en mångfald i miljön är av stor vikt för fritidshemmet. Enligt vår studie är ett rum som välkomnar, erbjuder och inbjuder till en aktivitet samtidigt som det är ett sinnesrikt rum med utgångspunkt i barnens verklighet och erfarenheter det ideala. Problemet uppstår när idealet ska förverkligas. Samtliga fritidspedagoger betonar vikten av bra lokaler som erbjuder och inbjuder samt är utvecklande utifrån barnens förutsättningar och behov. Björklid (2005) och Skantze (1998) belyser båda vikten av goda miljöer för barnen att utvecklas i. I styrdokumentet kan man läsa att fritidshemmet ska ha en pedagogisk miljö där man utgår från barnen i ett helhetsperspektiv. Viljan och målen för att utveckla en god inomhusmiljö finns där. Det är omständigheter runt om som sätter stopp för idealet. Vi anser att det är viktigt att man från skolans sida ger fritidshemmet den plats det behöver och har rätt till. Många barn tillbringar lika många timmar på fritidshemmet som i skolan och för att få en hel och sann bild av barn, deras utveckling, lärande och behov så kan inte den ena verksamheten existera på bekostnad av den

andra. Vi skulle vilja betona begreppet samverkan i skolan som handlar om att gemensamt arbeta mot samma mål, då det handlar om *våra* barn i *våra* lokaler.

Litteraturreferenser

Abbot, L., & Nutbrown, C. (red.) (2005). *Erfarenheter från förskolan i Reggio Emilia*. Lund: Studentlitteratur. (övers. Jakobsson, U., original publicerat 2001).

Allmänna råd med kommentarer för fritidshem 1999:2 (2006). Skolverket

Arbetskyddsstyrelsen författningssamling – Förskola och fritidshem (Utfärdad 1986. Ändringar t.o.m. 1993)

Beskrivande data om förskoleverksamhet, skolbarnsomsorg, skola och vuxenutbildning 2005. Rapport 265. (2005). Skolverket.

Björklid, P. (2005). *Lärande och fysisk miljö. En kunskapsöversikt om samspelet mellan lärande och fysisk miljö i förskola och skola*. Kalmar: Myndigheten för skolutveckling

Calander, F. (1999). *Från fritidens pedagog till hjälplärare – Fritidspedagogers och lärares yrkesrelation i integrerade arbetslag*. Uppsala.

Denscombe, M. (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur. (övers. Larsson, P., original publicerat 1998).

Dunn, K., Dunn, R., Treffinger, D. (1995). *Alla barn är begåvade – på sitt sätt.* (A. Gegenheimer (övers). Jönköping: Brain Books AB (Original publicerat 1992)

Gummesson, M. Flising, B. Qvarsell, B. Wener, I. (1992). *Samverkan för utveckling i skola och barnomsorg*. Stockholm: CE Fritzes AB, Allmänna förlaget

Hansen, M. (1999). *Yrkeskulturer i möte – Läraren, fritidspedagogen och samverkan*. Göteborg: Acta Univertatis Gothoburgensis

Johansson, J-E., (1985). *Från arbetsstuga till fritidshem*. Stockholm: Liber

LPO 94 - Läroplanen för det obligatoriska skolväsendet. (1994). Skolverket

Skantze, A. (1998). *Barns rum och möjlighetsrum*. Berfelt, G. (red). *Barnens rum*. Centrum för barnkulturforskning: Stockholm universitet.

Skollagen (Utfärdad 1985. Ändringar t.o.m. 1996). Skolverket

Stukát, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Svenska Akademien (1998). *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. Norstedts ordbok i distribution.

Torstenson-Ed, T., & Johannsson, I., (2000). *Fritidshemmet i forskning och förändring. En kunskapsöversikt*. Skolverket

Vetenskapsrådet. (2002). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad 29:e september 2006, från http://www.vr.se/download/18.6b2f98a910b3e260ae28000360/HS_15.pdf

Åberg, A. & Lenz-Taguchi, H. (2005). *Lyssnandets pedagogik – etik och demokrati i pedagogiskt arbete*. Stockholm: Liber

Bilaga 1 - Missivbrev

Till skolledare och fritidspedagoger

Västerås 2006-10-18

Hej!

Vi heter Patrik Hedvall och Sussie Söderquist och går sista terminen på lärarprogrammet vid Mälardalens högskola. Utifrån vårt eget intresse ska vi den här terminen skriva ett examensarbete. Vi har valt att fördjupa oss i fritidshemmet, mer specifikt i fritidshemmets fysiska inomhusmiljö. Syftet med vår undersökning är att studera fritidshemmets uppdrag samt de förväntningar som finns gällande lokaler och inredning. Studien kommer att bygga på intervjuer med skolledare och fritidspedagoger samt observationer av hur fritidshemmets miljö ser ut och vad man har för tillgång till lokaler. Intervjuerna kommer att spelas in på bandspelare. Deltagandet är helt frivilligt och informanten kan när som helst avbryta deltagandet. Det insamlade materialet kommer endast att användas i studiesyfte av oss och behandlas strikt konfidentiellt. Det är bara vi två som kommer ha tillgång till detta. För den som är intresserad kommer sedan det färdiga arbetet finnas tillgängligt på Mälardalens högskolas hemsida.

Vid eventuella frågor går det bra att kontakta oss på telefon eller via e-post.

Med Vänliga Hälsningar

Patrik Hedvall
Tfn. XXX-XXXXXX
E-post: phl03001@student.mdh.se

Sussie Söderquist
Tfn. XXX-XXXXXX
E-post: sst03001@student.mdh.se

Handledare:
Laila Niklasson
Institutionen för samhälls- och beteendevetenskap
Mälardalens Högskola
E-post: laila.niklasson@mdh.se

Bilaga 2 - Intervjuunderlag

Fritidspedagog

- Vad tycker ni är viktigt gällande fritidshemmets lokaler?
- I allmänna råden står det att fritidshemmets lokaler ska vara sådana att man kan bedriva en god pedagogisk verksamhet. Vad är god pedagogisk verksamhet för er? Är det här något som era lokaler är anpassade för?
- Vi har läst om miljöns betydelse och att människor påverkas mycket av den. Är det här något som ni haft i tankarna när ni utformat fritidshemmets miljö? Ex. tillgängligheten till material och leksaker eller hur ni har möblerat.
- Vad tycker ni fungerar bra i era lokaler?
- Vad tycker ni fungerar dåligt i era lokaler?
- Hur många barn har ni inskrivna?
- Hur många barn brukar det ungefär vara en vanlig dag?
- Hur fördelas barnen under dagen?
- Hur löser ni den situationen?
- Vi har läst att en bra miljö ska vara inbjudande och utmanande. Hur skapar man en sådan?

Skolledare

- Vad tycker ni är viktigt gällande fritidshemmets lokaler?
- Hur ser du på ditt uppdrag gällande inomhusmiljön för fritidshemmet?
- Hur stor möjlighet har ni att följa styrdokumentens riktlinjer när det gäller fritidshemmets lokaler?

Bilaga 3 - Observationsschema

	Ja	Nej	Kommentar
Vilorum			
Utrymme för fri lek			
Skapande verksamhet			
Rörelse – drama			
Idrott			
Datorer			
Ljus			
Ljud			
Lukt			
Färg			
Tillgång till material vid skapande verksamhet			
Tillgänglighet av material			
Barns möjligheter att påverka:			
- spontant forma miljön i lek			
- bevara lekar från dag till dag			